

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**

UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU**

***„ULOGA MEDIJA U KONSTRUKCIJI DRUŠTVA
RIZIKA“***

- magistarski rad -

Kandidatkinja:

Amina Vatreš

Mentorica:

Prof. dr. Fahira Fejzić - Čengić

Broj indeksa:

945/II-K

Sarajevo, juli 2020.

*„Bez tehnika vizualizacije, bez simboličkih formi i bez **masovnih medija**, rizici nisu ništa. Oni ne postoje.“*

(Beck, 2006.)

SADRŽAJ

UVOD	1
I. METODOLOŠKI PRISTUP NAUČNOM ISTRAŽIVANJU	3
1.1. Problem i predmet istraživanja	3
<i>1.1.1. Obrazloženje problema istraživanja</i>	<i>3</i>
<i>1.1.2. Predmet istraživanja</i>	<i>4</i>
1.2. Operacionalno određenje predmeta	4
1.3. Naučni i društveni ciljevi istraživanja	6
<i>1.3.1. Naučni ciljevi istraživanja</i>	<i>6</i>
<i>1.3.2. Društveni ciljevi istraživanja</i>	<i>7</i>
1.4. Hipoteze i indikatori	8
<i>1.4.1. Hipotetički okvir istraživanja.....</i>	<i>8</i>
1.5. Pristup-paradigma i metode istraživanja	9
<i>1.5.1. Teorijsko-metodološki pristup/okvir.....</i>	<i>9</i>
1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	11
1.7. Kategorijalno-pojmovni i terminološki sistem	12
II. NAUČNA I DRUGA SAZNANJA O PREDMETU/TEMI ISTRAŽIVANJA	14
2.1. Polazna saznanja o predmetu istraživanja	14
2.2. Fundamentalna pitanja o temi-predmetu istraživanja.....	15
2.3. Projekcija mogućih odgovora u vezi s fundamentalnim pitanjima o temi-predmetu istraživanja.....	15
III. FENOMEN RIZIKA	16
3.1. Rizik kao činilac savremenog društvenog realiteta	16
3.2. Distinkcija između tradicionalnih/predmodernih i modernih društava u kontekstu odnosa prema rizicima.....	20
IV. TEORIJSKO ODREĐENJE DRUŠTVA RIZIKA.....	23
4.1. Teorijske postavke i ključne dimenzije Beckovog društva rizika-ironijski narativ..	23
4.2. Društvo rizika i kozmopolitski momenat	26

4.3. McLuhanovo globalno selo kao pandan kozmopolitskoj logici društva rizika	28
V. SOCIOLOŠKE I KOMUNIKOLOŠKE IMPLIKACIJE DJELOVANJA MASOVNIH MEDIJA	33
5.1. Socijalna percepcija kao medijski efekat.....	33
5.1.1. Teorijski model hipodermičke igle.....	35
5.1.2. Teorija kultivacije.....	36
VI. POZICIONIRANJE FENOMENA RIZIKA U MEDIJSKI DISKURS	38
6.1. Diskurs rizika u masovnim medijima: Moć konstruiranja socijalne percepcije.....	38
6.2. McLuhanova paradigma figure i pozadine u medijskom diskursu rizika.....	43
6.3. Dominantni obrasci medijskog izvještavanja o riziku: simplifikacija, amplifikacija ili minimiziranje rizika.....	45
6.4. Medijski perpetuirana spirala zabrinutosti	50
VII. INTENCIONALNO MEDIJSKO PREDIMENZIONIRANJE RIZIKA	51
7.1. Medijski producirana politika straha	51
7.1.1. Diskurs straha-diskurs kontrole.....	52
VIII. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	56
8.1. Analiza studija slučaja	56
8.1.1. Studija slučaja: Radio-drama Rat svjetova, umjetnost produkcije lažnih vijesti u rizičnom društvu	56
8.1.2. Studija slučaja: Fenomen „deepfake“ kao najnovija implikacija Beckovog „društva rizika“	60
8.2. Intervju	64
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	67
BIBLIOGRAFIJA	70
PRILOZI.....	78

UVOD

Uvažavajući činjenicu da sociološki koncept „društva rizika“, čije je teorijske postavke postulirao njemački sociolog Ulrich Beck još davne 1986. godine, svoje dimenzije kao i empirijske manifestacije sve snažnije zadobija u socijalnom kontekstu postmodernosti, **istraživanje je orijentirano prevashodno ka teorijskoj i istraživačkoj reaktualizaciji navedenog koncepta i to pozicionirajući njegovu konstrukciju i značenje unutar medijske paradigme.** Rizik, kao sveprisutni fenomen današnjice, ubitnome determinira način života i djelovanja savremenog čovjeka, te se stoga čini neophodnim reaktualizirati multidimenzionalnost njegove percepcije u socijalnom kontekstu, a u čijem su središtu masovni mediji kao krucijalni agens u konstituisanju te percepcije. **Polazeći od premise da rizik, kao sociološki i generalno društveni fenomen, podržan konsekvencama globalizacije, ne bi mogao biti socijalno percipiran ni prihvaćen bez medijske popraćenosti, jedan od elementarnih ciljeva rada je i upućivanje na značaj interdiskurzivnosti koju je neophodno sagledati u svrhu potpunog razumijevanja kako rizika, tako i njegovih komunikološko-socioloških implikacija.** Valja istaći i da je uočeno da se ovoj istraživačkoj problematici nije pridavalo dovoljno pažnje kada je riječ o prethodno dostupnoj istraživačkoj građi, i to posebno u domenu koji se tiče snažnog utjecaja masovnih medija na oblikovanje socijalne stvarnosti u okvirima rizičnog društva, što je također jedan od primarnih motiva izbora upravo ove tematike.

U vrijeme ekspanzije i multiplikacije različitih tipova rizika unutar društva, razmatranje uloge masovnih medija u tom procesu čini se neizostavnim. U skladu s navedenom konstatacijom, kao fokus našeg istraživanja nameće se pitanje kako zapravo način medijske prezentacije rizika i s njim povezanih pojmova, afektira i podržava konture i bitne dimenzije onoga što je Beck označio sintagmom „društvo rizika“. Odbacujući *a priori* negativan stav prema utjecaju masovnih medija, istraživanje će biti zasnovano na principu koji se ogleda u neprihvatanju stajališta prema kojem mediji predstavljaju neposredna ogledala i refleksiju društvene stvarnosti ili objektivne posrednike već postojećih, empirijski utemeljenih stanja u prezentaciji, ali i u interpretaciji događaja/pojava. Pored navedenog, istraživanju će teorijski biti pristupljeno iz ugla sveopćeg direktnog ili latentnog utjecaja medija sadržanog u ostvarivanju hipodermičkog efekta. Naime, „uvlačeći se pod kožu“ masovni mediji ostvaruju snažan utjecaj kultivirajući i učvršćujući stavove i vrijednosti, te kreirajući naše potrebe, uvjerenja i ništa manje-*strahove i rizike.*

U skladu s prethodno navedenim i uzimajući u obzir teorijska tumačenja prema kojima rizik predstavlja socijalni konstrukt, praktični motiv istraživačke reaktualizacije korelacije između djelovanja masovnih medija i konstituisanja Beckovog društva rizika nalazi se upravo u sve prisutnijem medijskom diskursu dominantno posvećenom riziku kao konceptu, kao i rizičnim događajima i pojavama. Shodno uočenoj tendencioznoj i neutemeljenoj simplifikaciji, predimenzioniranju ili minimiziranju rizičnih pojava i događaja, kao i njihovih potencijalnih posljedica, kao jedan od esencijalnih ciljeva ovog istraživanja nameće se težnja ka demistifikaciji i pružanju dubljeg uvida u sve aspekte posredstvom kojih mediji zapravo pristupaju diseminaciji sadržaja obilježenih rizikom.

U tom smislu govoreći, neophodnim se čini aktualizirati i detaljno razmotriti sve dimenzije i moduse putem kojih se društveno manifestira uloga masovnih medija u formiranju društva koje funkcionira na principu „bumerang efekta“, odnosno na temelju ironijskog narativa prema kojem tehnološki i općedruštveni progres zapravo rezultiraju multipliciranjem rizika i perpetuiranjem kulture permanentne nesigurnosti.

U skladu s prethodnom navedenim ciljevima istraživanja, prvi dio rada posvećen je kratkom osvrtu na teorijsko određenje fenomena rizika i njegovih esencijalnih dimenzija, kao i transformaciji njegovog karaktera u novonastalim socijalno-komunikološko-tehnološkim uslovima. Potom slijedi eksplikacija teorijskih postavki Beckovog modela „društva rizika“, dok se centralni, pa prema tome i najznačajniji segment rada odnosi na situiranje fenomena rizika u kontekst medijske paradigme i razmatranje uloge, ali i samog načina na koji masovni mediji učestvuju u procesu konstrukcije rizičnog društva.

I. METODOLOŠKI PRISTUP NAUČNOM ISTRAŽIVANJU

1.1. Problem i predmet istraživanja

1.1.1. *Obrazloženje problema istraživanja*

Rizik kao fenomen i zasigurno neizostavni činilac savremenog društvenog realiteta zauzima značajnu poziciju govoreći u kontekstu savremenog globalizirajućeg društva, te u tom smislu držim relevantnim potrebu predočavanja njegovih teorijskih postavki i šireg društvenog konteksta u okviru kojeg egzistira kao društvena pojava. Rizik, kao univerzalni globalni fenomen, ali i njegova današnja masovna reprodukcija, uzeli su maha u tolikoj mjeri da neki od savremenih teoretičara sociologije, predvođeni Ulrichom Beckom, recentno globalno društvo označavaju koristeći sintagmu „društvo rizika“ ili „rizično društvo“.

Do problema ovog konkretnog istraživanja dolazimo situirajući društveni fenomen rizika (kao socijalnog konstrukta) u medijski kontekst. Dakle, elementarni problem proizlazi iz činjenice da su za razumijevanje, ali i za percepciju rizika kao zaista realne i empirijski utemeljene pojave u društvu, od presudnog značaja *mediji koji svojim načinom izvještavanja umnogome učestvuju u konstruiranju neke pojave kao rizične, odnosno potencijalno opasne*. Govoreći u ovom kontekstu, apstrahujem ulogu medija kao determinirajući faktor doživljaja rizika, kao sve učestalije pojave društvene stvarnosti u okviru globalnog društva. Drugim riječima, na osnovu predistraživanja dosadašnjeg korpusa naučnih i drugih saznanja neposredno vezanih za predmet istraživanja, problem istraživanja zapravo polazi od pretpostavke da se određena pojava ne bi uopće mogla percipirati kao rizična ukoliko nije medijski posredovana i utemeljena. U današnjici je dominantna paradigma da ukoliko nešto nije medijski popraćeno i prezentirano, kao da se nije uopće ni dogodilo. U tom kontekstu veoma je bitna kritička evaluacija i pristup načinu medijskog izvještavanja o rizičnim pojavama u društvu, bilo da su one obilježene prirodnim, tehničkim ili socijalnim dimenzijama. Na temelju uvida u naučna saznanja, ali i na osnovu iskustvenog opažanja neporecivog djelovanja medija kako na individuu, tako i na društvo u cjelini, nije rijetka ni pojava intencionalne medijske konstrukcije imaginarnog, odnosno nepostojećeg rizika, a u čijoj su pozadini različiti interesi. Medijska konstrukcija rizika, obavezno praćena proizvodnjom straha i nesigurnosti, drži ljude u daleko od stvarnih, svakodnevnih, relevantnih problema održavajući na takav način status quo u društvu. Krucijalni problem istraživanja zapravo leži u pitanju koliku ulogu mediji zaista imaju u konstrukciji rizika kao društvenog fenomena, pa posljedično i u konstituciji društva obilježenog upravo rizikom.

1.1.2. Predmet istraživanja

Prethodno prepoznati i predočeni problem istraživanja sasvim precizno i nedvosmisleno implicira i sam predmet istraživanja. Predmet istraživanja proizlazi iz gore navedenog problema istraživanja i predstavlja njegovu konkretizaciju. Naime, predmet koji izvodimo iz problema istraživanja baziran je na *korelaciji rizik-mediji*, odnosno ulozi medija u konstrukciji potencijalno rizične pojave u okviru društva. Shodno prethodno navedenom, u središtu istraživanja, kao predmet istraživanja, izdvaja se kauzalni odnos sadržan u *medijskom posredovanju fenomena rizika i ulozi masovnih medija u konstrukciji sociološkog modela društva rizika*.

1.2. Operacionalno određenje predmeta

Operacionalno određenje predmeta, kao izuzetno značajan misaoni model bitnih odredbi predmeta istraživanja, realizira se taksativnim nabrojanjem strukturnih činilaca, odnosa i veza, svojstava i aktivnosti onoga što će zaista biti konkretno istraživano prilikom realizacije istraživanja. Shodno važnosti ovog koraka, čijim se formiranjem vrši dalja specijalizacija i konkretizacija problema i predmeta istraživanja, a koji je u funkciji svojevrzne osnove za formiranje sadržaja hipoteza, posvetit ćemo mu posebnu pažnju detaljno ga razradivši. Također, bitno je istaći i da se operacionalnim određenjem predmeta stvara i model poretka varijabli i njihovog predstavljanja.

Činioci sadržaja predmeta istraživanja

Shodno kompleksnosti predmeta istraživanja, pa samim tim i njegovih bitnih odredbi, te u svrhu konkretizacije i specifikacije predmeta istraživanja, u nastavku ćemo taksativno navesti njegove segmentarne činioce s osloncem na ***bitne činioce modela tipskog predmeta istraživanja*** po modelu univerzalnog predmeta istraživanja u društvenim naukama.

1) **USLOVI:** riječ je o uslovima koji omogućavaju samo djelovanje medija u pravcu konstrukcije rizičnog društva. Preciznije, riječ je o *načinima medijske prezentacije sadržaja koji se ogledaju prevashodno u odabiru informacija koje će prezentirati*, medijskoj **valorizaciji** informacija, odnosno o specifičnim obrascima kojima se mediji služe prilikom izvještavanja o rizičnim pojavama društvenog realiteta i koji na taj način posljedično *uslovljavaju i samu konstrukciju i socijalnu percepciju rizika*. Identifikovanje navedenih obrazaca i prepoznavanje njihovih ključnih zajedničkih karakteristika, kao i njihova

klasifikacija i tipologizacija predstavljaju i elementarne naučne ciljeve ovog istraživanja.

2) **SUBJEKTI:** pored samih medija kao krucijalnih subjekata, u fokusu su i subjekti shvaćeni kao *recipijenti*, odnosno *konzumenti medijskih sadržaja*, a kojih se najneposrednije tiče način medijske prezentacije rizičnih pojava društvenog realiteta. Recipijenti medijskog sadržaja istovremeno predstavljaju i bazične subjekte od kojih ovisi cjelokupna interpretacija i percepcija sadržaja imanentnih medijskom diskursu rizika.

3) **MOTIVI, CILJEVI I INTERESI:** Način intencionalne medijske prezentacije vijesti o društvenim rizicima uslovljen je uglavnom *komercijalnim motivima i interesima* vlasnika medija, potpomognutim nedostatkom profesionalne etike (broj čitalaca, broj pregleda, „klikova“ i sl.).

4) **AKTIVNOSTI:** simplifikacija, minimiziranje ili *predimenzioniranje* značaja izvjesnog rizika po društvo izdvajaju se kao temeljni obrasci i medijske aktivnosti u kontekstu izvještavanja o rizičnim pojavama.

5) **METODE I SREDSTVA:** metode koje se primjenjuju prilikom koncipiranja medijskog sadržaja prvenstveno *se ogledaju u upotrebi elemenata senzacionalizma*, a služe kao *sredstvo u cilju intencionalnog predimenzioniranja rizičnosti izvjesne društvene pojave*, te pridobijanja i tendencioznog preusmjeravanja pažnje javnosti.

6) **EFEKTI:** šesti segmentarni činilac je neposredni/posredni efekat prethodno navedenog načina diseminacije sadržaja, koji se nerijetko ogleda u preusmjeravanju pažnje recipijenata sa stvarnih problema društvene stvarnosti na medijski konstruirane/imaginare probleme, što u konačnici doprinosi i samoj pasivizaciji publike, kao i posljedično održavanju statusa *quo* u društvu.

Vremensko određenje predmeta istraživanja

Vremensko određenje predmeta istraživanja nije usko specificirano shodno samoj prirodi predmeta istraživanja koja je uglavnom općeg karaktera. U središtu istraživanja je period postmodernosti obilježen globalizacijskim procesima.

Prostorno određenje predmeta istraživanja

Budući da nije riječ o pojavi društvene stvarnosti čija je manifestacija svojstvena isključivo jednom geografskom prostoru, te uzimajući u obzir kompleksnost izabranog predmeta istraživanja, prostorno određenje predmeta istraživanja nije konkretizirano.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja

Shodno samoj prirodi i dimenzijama utjecaja medija i samo područje istraživanja medija nedvojbeno je *interdisciplinarnog karaktera*. Realizacija istraživanja svoj oslonac će naći prevashodno u naučnim domenima komunikologije (kao nauke kojoj medijsko izvještavanje kao manifestacija određene društvene pojave i pripada), kao i sociologije s akcentom na posebnu naučnu disciplinu nastalu upravo svojevrsnom sintezom sociologije i nauke o medijima-*sociologiju medija*. S obzirom na činjenicu koja implicira nužnost postojanja psiholoških pretpostavki koje uvjetuju utjecaj medija na individuu, istraživanje će svoj oslonac potražiti i u elementima psihologije, ali se medijski način prezentacije društvenih rizika neće istraživati iz te perspektive.

1.3. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

1.3.1. Naučni ciljevi istraživanja

Uvidom u dosadašnji obim, stepen i svojstva naučnog saznanja, a koji ubitnome determinira mogućnost opredjeljenja za određeni nivo naučnog cilja i mogućnost validnog odgovora na društveni problem, izdvajaju se sljedeći ciljevi (nivoi naučnog saznanja):

Naučna deskripcija

Naučna deskripcija kao primarni cilj i prvi, nužan nivo naučnog saznanja koji služi kao svojevrsna osnova za sve ostale nivoe naučnih ciljeva, ogleda se prevashodno u intenciji orijentiranoj ka detaljnom, teorijski argumentiranom opisu pojmova medija, pojmova rizika (na temelju kreiranja ispisa), Beckovog sociološkog koncepta društva rizika i njegovih implikacija, te deskripciji svojstava i funkcija navedenih pojmova u okviru društvene stvarnosti. Pored toga, cilj je identifikovati i opisati forme posredstvom kojih se manifestira predmet istraživanja, što su u slučaju ovog konkretnog istraživanja medijski obrasci izvještavanja o rizičnim pojavama i njihove specifičnosti.

Naučna klasifikacija i tipologizacija

Nadovezavši se na deskripciju identificiranih obrazaca medijske diseminacije poruka koje tretiraju rizične pojave u okviru društva, jedan od najbitnijih ciljeva ovog istraživanja bit će i njihova klasifikacija i tipologizacija shodno prethodno utvrđenim kriterijima. Kao jedan od bazičnih kriterija poslužit će sam pristup prezentaciji određene rizične pojave, uzimajući u obzir da li je akcenat medijske prezentacije na isključivo negativnim posljedicama pojave, da li je riječ o „ublaženom“ izvještavanju koje je orijentirano ka „smirivanju“ situacije, da li je to čisto deskriptivno izvještavanje u okviru kojeg su predloženi isključivo fakti ili je ipak riječ o potpuno empirijski neutemeljenom, konstruiranom imaginarnom riziku koji svoje uporište ne nalazi u stvarnosti.

Naučna eksplikacija

Uzevši u obzir samu prirodu predmeta, naučna eksplikacija, kao naučno saznanje o uzročno-posljedičnim vezama, ključni je naučni cilj ovog istraživanja. Na temelju teorijskog i dijelom empirijskog uvida u predmet istraživanja, cilj je utvrditi i eksplicirati postojanje kauzalnog odnosa između djelovanja masovnih medija prilikom prezentiranja vijesti o rizičnim društvenim pojavama i konstituisanja Beckovog modela društva rizika.

1.3.2. Društveni ciljevi istraživanja

Na bazi detaljno ekspliciranog predmeta istraživanja, ali i nivoa naučnog saznanja kojem ono teži, dolazimo i do konkretne *mogućnosti njegove primjene u okviru društvene prakse*. Esencijalni društveni ciljevi ovog istraživanja sadržani su u svojoj *informativnoj* i *inicijativnoj* funkciji. Naime, kako simplificirano ili s druge strane intencionalno predimenzionirano, nerijetko komercijalno motivirano izvještavanje o rizičnim pojavama u društvu, uz istovremeno širenje straha, ljude drži daleko od stvarnih relevantnih problema i posljedično dovodi do pasivizacije javnosti, društveni cilj istraživanja se, veoma je jasno, nameće. S obzirom na činjenicu da je ovaj predmet nedovoljno istražen, primarni cilj istraživanja sadržan je u njegovoj teorijskoj i istraživačkoj reaktualizaciji, s posebnim naglaskom na nužnost kritičke evaluacije i dekonstrukcije medijskih sadržaja koja podrazumijeva provjeravanje izvora informacije, njene istinitosti, a u pojedinim slučajevima i njene empirijske utemeljenosti uopće. Rezultatima istraživanja ukazat ćemo na nužnost komunikacijske pripremljenosti prosječnog recipijenta u smislu kritičke evaluacije medijskih sadržaja. Naime, identifikacijom i eksplikacijom korelacije

na kojoj je baziran medijski posredovan doživljaj rizika umnogome bismo uspjeli ostvariti ovaj društveni cilj, a rezultati istraživanja bi svakako trebali biti od koristi kako studentima, tako i istraživačima, naročito iz domena komunikologije i sociologije.

1.4. Hipoteze i indikatori

1.4.1. Hipotetički okvir istraživanja

Teorijska osnova hipotetičkog okvira ovog istraživanja je dvostruka:

1) njegovu teorijsku osnovu čine teorija medijalizacije, teorija hipodermičke igle i teorija kultivacije, kao same teorijske postavke rizika kao društvenog fenomena i „društva rizika“ kao sociološkog koncepta;

2) formulacija problema istraživanja i teorijsko određenje predmeta istraživanja.

Uzimajući u obzir činjenicu da je *sadržaj hipoteza u najvećoj mjeri determiniran operacionalnim određenjem predmeta istraživanja*, a sadržaj posebnih hipoteza taksativno pobrojanim segmentarnim činionicima predmeta istraživanja, izvedene hipoteze su sljedeće:

Opšta (generalna) hipoteza: **Društveni doživljaj rizika ubitnome je posredovan načinom medijske prezentacije.**

Posebna hipoteza o uslovima: Medijsko izvještavanje o rizičnim događajima/pojavama u značajnijoj je mjeri uslovljeno kriterijima valorizacije vijesti, nego stvarnim intenzitetom i opasnošću izvjesnog rizika.

Posebna hipoteza o subjektima: Većina medijskih recipijenata nekritički pristupa medijskim sadržajima o rizičnim pojavama u društvu.

Posebna hipoteza o motivima, interesima i ciljevima: Mediji nerijetko intencionalno konstruiraju empirijski neutemeljen rizik vođeni prvenstveno komercijalnim motivima.

Posebna hipoteza o aktivnostima: Medijsko izvještavanje o rizicima nerijetko je obilježeno simplifikacijom ili predimenzioniranjem značaja rizika po društvo.

Posebna hipoteza o metodama i sredstvima: Mediji posežu za proizvodnjom sadržaja s elementima senzacionalizma kada žele predimenzionirati rizičnost određene pojave.

Posebna hipoteza o efektima: Način medijskog izvještavanja o rizičnim pojavama doprinosi povećanju osjećaja straha i nesigurnosti unutar društva.

Indikatori: knjige i stručni članci, rezultati prethodnih teorijsko-empirijskih istraživanja, medijski sadržaji koji tretiraju rizične društvene pojave/događaje, te iskazi stručnjaka iz oblasti sociologije i komunikologije.

1.5. Pristup-paradigma i metode istraživanja

Istraživanje je **dijagnostičko i pretežno teorijsko, potpomognuto rezultatima prethodnih empirijskih istraživanja**. Dakle, iako je naglasak na teorijskoj dimenziji, svako društveno istraživanje u praksi predstavlja specifičnu sintezu i teorijskog i empirijskog segmenta. U skladu s tom konstatacijom, elementarni cilj je da na bazi postojećih teorijskih saznanja koja služe kao svojevrsni temelj istraživanja (ovdje prevashodno mislimo na teoriju medijalizacije, teoriju hipodermičke igle i kultivacije, koje ekspliciraju medijski utjecaj na društvo u cjelini), verificiramo ulogu koju masovni mediji zauzimaju u kontekstu konstituisanja i egzistiranja modela rizičnog društva.

1.5.1. Teorijsko-metodološki pristup/okvir

Opšta metodološko-teorijska orijentacija je **integralna**, dakle, riječ je o svojevrsnoj integraciji metodoloških postavki i rješenja savremenih teorijsko-metodoloških pravaca i koncepcija, koja su se pozitivno afirmirala rezultatima u istraživačkoj praksi.

Ponovnim uvidom u operacionalno određenje predmeta istraživanja, naučne ciljeve istraživanja, te naročito uzimajući u obzir prethodno izvedene hipoteze i indikatore koje ubitnome opredjeljuju i izbor metoda, tehnika, instrumenata i postupaka koje ćemo koristiti prilikom realizacije istraživanja, izdvajaju se sljedeći metodi:

Opštenaučni metodi

Metod modelovanja- Ovaj metod zapravo i čini osnovu našeg istraživanja i to na dva načina, čija eksplikacija slijedi u nastavku:

1) Postojeći teorijski model „društva rizika“ pozicionirat ćemo unutar medijske paradigme i u skladu s tim razmotriti ulogu i višestruke dimenzije uloge medija u njegovoj konstrukciji, odnosno konstituisanju, *kao i bitne implikacije medijskog djelovanja u tom kontekstu.*

2) *Postojeći teorijski modeli i saznanja poslužit će nam kao saznajna osnova za formiranje vlastitog modela posredstvom kojeg masovni mediji pristupaju diseminaciji rizičnih vijesti unutar društvenog konteksta, podržavajući na taj način teorijske postulate Beckovog rizičnog društva.*

Hipotetičko-deduktivni metod-kao konstruisano iskustveno saznanje uopšteno i sadržano u široko prihvaćenim stavovima tipa: „po pravilu je...“, „najčešće je..“, „uobičajeno je“ itd. Dakle, koja imaju neka svojstva aksiomatizacije, odnosno teorema. Osnova korištenja hipotetičko-deduktivne metode u okviru ovog istraživanja bit će sociološka teorija društva rizika, *teorija medijatzacije, teorija hipodermičke igle i teorija kultivacije.*

Osnovni metodi

Svi osnovni metodi će u različitim segmentima istraživanja na izvjestan način biti primijenjene. Akcenat će ipak biti na ***analizi*** (*budući da se predmet istražuje u kontekstu cjeline kojoj pripada, a medijski sadržaji se javljaju kao predmet misaone analize/rastavljanja*) **i na metodi apstrahovanja** (zasnovanoj na izdvajanju). Prema kriteriju obuhvata analiza će biti parcijalna, a prema funkciji deskriptivna.

Metode prikupljanja podataka

Operativna metoda-analiza (sadržaja) dokumenata koji imaju svojstva naučnih i stručnih istraživanja koja za predmet imaju upravo korelaciju medijskog djelovanja i socijalne percepcije rizika. U tom smislu bit će primijenjena *kvalitativna analiza (sadržaja) dokumenata. Kvalitativna analiza sadržaja* dokumenata bit će primijenjena u cilju određivanja zajedničkih i specifičnih rezultata dosad provedenih istraživanja, ali i u određivanju onih saznanja koja čine svojevrsnu sazajnu distinkciju između navedenih istraživanja. Rezultati prikupljeni ovom tehnikom analize (sadržaja) dokumenata poslužit će kao baza u cilju identifikacije specifičnih obrazaca medijskog izvještavanja o rizičnim pojavama, te će biti u funkciji temelja na kojem ćemo pokušati uspostaviti vlastiti teorijski model koji objašnjava ulogu medija u konstrukciji rizičnog društva.

Jedan vid primjene ove metode koristi već na početku prilikom konceptualizacije u okviru koje se operira s određenim naučnim fondom saznanja.

Indikatori u okviru istraživanja zahtijevaju i sljedeće metode prikupljanja podataka:

Metoda ispitivanja- U okviru ove metode prikupljanja podataka opredjeljujemo se za *individualno (prilikom intervjua) neposredno* (podrazumijeva uspostavljanje neposrednog odnosa između ispitivača i ispitanika i u kojem se ispitaniku postavljaju pitanja koja su u neposrednoj vezi s predmetom istraživanja), te *neutralno* ispitivanje, koje po svojoj koncepciji podrazumijeva poslovan, korektan odnos s ispitanikom. Uzimajući u obzir činjenicu da metoda prikupljanja podataka ima svoje dvije tehnike između kojih je neophodno načiniti svojevrsnu distinkciju-intervju i anketu, za potrebe ovog istraživanja bit će korišten intervju.

Intervju (naučni razgovor)- Intervju će biti obavljen s jednim stručnjakom iz domena komunikologije ili sociologije. Naučni razgovor bit će realiziran shodno tipu *usmjerenog, orijentacionog intervjua* (koji kao takav zahtijeva izradu osnove za razgovor), a plan postavljanja pitanja i razvijenja (logičke) strategije dobijanja odgovora koncipirat će se putem *modela baterije*. Sam koncept ovog modela je jednostavan: postoji jedno kompleksno pitanje koje se može, a i ne mora neposredno postaviti, ali se u vezi s njim postavlja više međusobno povezanih pitanja koja skupno daju odgovor na centralno pitanje.

Metoda studije slučaja- kao operativna, konceptualna i teorijsko-empirijska metoda bit će primijenjena na analizi svjetski poznate radio-drame iz 1938. godine „Rat svjetova“ i njenih društvenih i komunikoloških implikacija, kao i na kontekstualiziranju i dijagnostičko-prognostičkom razmatranju fenomena „deepfake“, kao jedne od najnovijih implikacija Beckovog društva rizika. Koristeći navedene studije slučaja, pristupit ćemo svojevrsnoj dekonstrukciji prethodno pomenutog modela „društva rizika“. Preciznije rečeno, na konkretnim slučajevima, koje smo prepoznali kao empirijsku manifestaciju rizičnog društva, pokušat ćemo približiti samu ulogu medija u njegovoj konstrukciji. Ovaj segment empirijskog istraživanja nadalje može biti shvaćen u funkciji stvaranja pogodne osnove za koncipiranje drugih teorijskih modela, kao i za njihovu detaljniju teorijsku razradu.

1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

1. *Naučna opravdanost* ovog istraživanja prevashodno proizilazi iz njegovog naučnog značaja, posebno kada je riječ o domenu sociologije medija, koja kao specifična naučna disciplina nastala integracijom sociologije i nauke o medijima, proučava izuzetno relevantan utjecaj medija na samo društvo u cjelini, ali i na sve njegove podsegmente. Mediji nerijetko funkcioniranje, pa i potencijalni progres društva mogu unazaditi, odnosno umnogome

unaprijediti svojim djelovanjem, stoga su u domenu medijskog utjecaja sistematska teorijska i empirijska istraživanja verifikatornog tipa svojevrsni imperativ. Fokus je, dakle, *na doprinosu nauci putem verifikatornih rezultata kao budućih produkata ovog istraživanja*.

2. *Društvena opravdanost* kao svojevrsni doprinos rješavanju društvenih problema u okviru našeg istraživanja proizilazi iz dvije bitne osnove. Prva je samo naučno saznanje o predmetu istraživanja, a druga je primjena tog saznanja u nužnom procesu povećanja nivoa komunikacijske pripremljenosti, odnosno medijske pismenosti recipijenata, s posebnim akcentom na dekonstrukciju medijskih sadržaja i pozadinskih intencija. Kako smo i prethodno istakli, efekti nekritičkog posmatranja ovog tipa medijskog sadržaja u neposrednoj su vezi sa skretanjem pažnje javnosti s relevantnih društvenih problema orijentirajući ih na imaginarne. Rezultati istraživanja bi stoga nedvosmisleno ukazali na činjenicu koja podrazumijeva nužnost kritičkog pristupa konzumaciji medijskog sadržaja u čijem su središtu društveni rizici, kao sve prisutniji i socijalno značajniji fenomen unutar društva postmodernosti.

1.7. Kategorijalno-pojmovni i terminološki sistem

medij (lat. medium-sredina, sredstvo)- svako sredstvo posredstvom kojega se prenose poruke, vijesti, obavijesti i sl. U komunikacijskim znanostima takvima se smatraju štampana i elektronska sredstva; u novije doba internet, komunikacijski sateliti, film, i dr., pa se o njima govori kao o masovnim medijima;

rizik-mogućnost materijalnog i/ili nematerijalnog gubitka; potencijalna opasnost sa štetnim posljedicama, prema Becku svojevrsna anticipacija katastrofe;

društvo-cjelokupnost odnosa ljudi prema prirodi i međusobnih odnosa ljudi.

sociološki koncept društva rizika/rizičnog društva- Prema Becku moderno je društvo postalo društvo rizika u smislu povećanog fokusa na prevenciju ili upravljanje rizikom, koji je modernost proizvela svojim diferenciranjem, kao i povećanjem mogućnosti;

percepcija rizika- prema Douglasu (1986), subjektivna procjena koja se tiče ozbiljnosti potencijalne štete povezane s prirodnim opasnostima i prijetnjama po okoliš, zdravlje ili egzistenciju; Brewer i dr. (2007) identificirali su tri temeljne dimenzije percepcije rizika: percipiranu vjerovatnoću, osjetljivost na rizik i ozbiljnost rizika.

medijatzacija-dugoročni proces strukturalnih promjena u društvu i kulturi u kojima mediji zauzimaju značajno mjesto prevashodno u smislu definiranja socijalne stvarnosti i uslova socijalne interakcije, odnosno kulture;

recipijent-primalac; onaj koji prima/usvaja.

simplifikacija-uprošćavanje, pojednostavljenje.

predimenzioniranje-preuveličavanje, prešućivanje, iskrivljavanje, pridavanje nečemu većeg značaja;

komercijalizam-način trgovanja i uopće poslovanja u okviru kojeg je djelovanje orijentirano isključivo profitnom logikom uz istovremeno zanemarivanje etičkih principa;

senzacionalizam- vrsta pristrasnog i kontroverznog izvještavanja prilikom kojeg se pretjeruje u opisima određenih događaja i tema, obično u cilju povećanja gledanosti ili čitanosti. Senzacionalizam može uključivati izvještavanje o generalno beznačajnim temama i događajima koji uopće ne utječu na šire društvo ili prezentaciju relevantne teme na pristrasan, trivijalan, odnosno tabloidski način. Senzacionalizam se može definirati i kao ciljano isprovocirana reakcija javnosti kroz objavljivanje neprovjerenih i nepotpunih, dramatičnih informacija. Fenomen senzacionalizma usko je povezan s prethodno ekspliciranom komercijalizacijom medija.

II. NAUČNA I DRUGA SAZNAJNA O PREDMETU/TEMI ISTRAŽIVANJA

2.1. Polazna saznanja o predmetu istraživanja

Bez obzira na to gleda li se na medije samo kao na posrednike između raznih institucija i javnosti ili kao na samostalne institucije, nepobitno je da medijske organizacije danas imaju svojevrsni monopol nad procesom masovnog informiranja javnosti. Takva uloga medija u društvu potaknula je neke autore, poput Sonije Livingstone (2009) i Michaela Schillmeiera (2008) na zaključak da je danas sve medijski posredovano, dakle da su sve informacije s kojima je javnost upoznata zapravo medijski proizvodi. Taj je fenomen postao toliko očit da čak i poznati njemački sociolog Niklas Luhmann u svojoj knjizi *The Reality of Mass Media* piše: „Sve što znamo o našem društvu, ili pak o svijetu u kojemu živimo, znamo preko masovnih medija“. (Luhmann, 2000:1)

Zbog toga medijski posredovanu sliku društva i svijeta ne treba shvaćati kao ogledalo ili promišljanje društvenih događaja i pojava, nego prije kao medijsku konstrukciju svijeta koja je ubitnome determinirana logikom medijskog izbora i prezentacije informacija.

Monopol medija u procesu informiranja pojedinaca neizbježno medijskim organizacijama daje posebno važnu ulogu u društvenoj interakciji pa onda i u socijalnoj konstrukciji stvarnosti (Berger i Luckmann, 1992), ali i u konstrukciji pojedinih društvenih fenomena – recimo, u socijalnoj konstrukciji rizika (Beck, 2001). Već sama tvrdnja da su rizici socijalni konstrukti implicira zaključak kako pojam rizika ima ubitnome drugačije značenje i pretpostavke na kojima se zasniva, od onih koje se najčešće podrazumijevaju u svakodnevnom govoru. Da bi postao socijalni konstrukt, naročito u recentno doba, prevashodno mora biti medijski posredovan konstrukt. Upravo se navedena problematika aktualizirala i uobličila posredstvom teorije medijalizacije. Stoga, situirajući fenomen društvenog rizika u medijski kontekst dolazimo do niza pitanja na koje će ovo istraživanje barem dijelom pokušati dati odgovor, a centralno pitanje je da li, u kojoj mjeri i kakvu mediji ulogu igraju u kreiranju modela društva obilježenog rizikom i nesigurnošću.

2.2. Fundamentalna pitanja o temi-predmetu istraživanja

Temeljna pitanja o temi-predmetu istraživanja koja proizilaze iz postojećeg fonda naučnog saznanja su sljedeća:

- 1. Da li i u kojoj mjeri mediji, specifičnim načinom prezentacije događaja, zaista utječu na socijalnu konstrukciju rizika, te samim tim učestvuju u konstituisanju rizičnog društva?*
- 2. Koji su krucijalni motivi koji se nalaze u pozadini medijskog predimenzioniraja rizičnosti određenih društvenih pojava?*
- 3. Da li mediji, vođeni prvenstvenom komercijalnom logikom i nedostatkom profesionalne etike, posežu za intencionalnom konstrukcijom imaginarnog/empirijski neutemeljenog rizika?*

2.3. Projekcija mogućih odgovora u vezi s fundamentalnim pitanjima o temi-predmetu istraživanja

Na osnovu dosadašnjeg naučnog fonda saznanja, te na bazi prethodne iskustvene spoznaje masovni mediji, kao značajni agensi socijalnog sistema, u bitnoj mjeri utječu na konstrukciju percepcije određene društvene pojave kao rizične. Koristeći specifične obrasce izvještavanja i vodeći se prethodno ustanovljenim kriterijima valorizacije informacija i vijesti, mediji nerijetko predimenzioniraju značaj određene društvene pojave s obilježjem rizičnosti, čak do te mjere da posežu za socijalnom konstrukcijom potpuno empirijski neutemeljenih, dakle, imaginarnih rizika koji šireći paniku preusmjeravaju pažnju javnosti s realnih i relevantnih problema društvenog realiteta na nepostojeće/fiktivne. Ukoliko uzmemo u obzir dugoročnije konsekvence ovako orijentiranog medijskog djelovanja, u kombinaciji s drugim društvenim i situacijskim faktorima u okviru modernog društva, mediji govoreći u ovom kontekstu predstavljaju jedan od primarnih instrumenata održavanja statusa *quo* u društvu.

III. FENOMEN RIZIKA

3.1. Rizik kao činilac savremenog društvenog realiteta

Rizik, kao prirodni i društveni fenomen, i zasigurno neizostavan činilac savremenog društvenog realiteta, zauzima značajnu poziciju govoreći prevashodno u kontekstu savremenog globalizirajućeg društva, te se u smislu temeljitije kontekstualizacije i njegovog razumijevanja, čini izuzetno relevantnim analitički pristupiti predočavanju njegovih elementarnih teorijskih postavki. Rizik¹, kao univerzalni globalni fenomen, ali i njegova današnja *masovna reprodukcija*, uzeli su maha u tolikoj mjeri da neki od savremenih socioloških teoretičara recentno globalno društvo nominiraju koristeći sintagmu „*društvo rizika*“ ili „*rizično društvo*“. S tim u vezi, rad je prevashodno baziran na djelima Ulricha Becka i Anthonnya Giddensa koji su svojevremeno problematizirali društvo rizika i refleksivne modernosti, istražujući posebno fenomen rizika u smislu njegovog dalekosežnog utjecaja na formiranje, funkcioniranje, pa i svojevrsnu transformaciju savremenih modernih društava.

Već na samom početku detaljnije analize fenomena rizika, te u tom kontekstu i nastajućeg društva rizika, izrazito značajnim se čini istaći elementarne odrednice savremenog društva, a koje se uglavnom ogledaju u pojmovima brzine i dinamičnosti promjena. Nezamislivo je govoriti o savremenom društvu, društvu postmodernosti, ne uzimajući u obzir rapidne promjene kako u nauci, tako i u samoj tehnologiji, koja umnogome omogućava navedene promjene u svim domenama socijalnog djelovanja. *Brzina* i *dinamičnost* navedenih promjena ubitnome rezultiraju i pojavom novih izazova i rizika u okvirima današnjih modernih društava. Referirajući se na Becka i njegovo djelo „*Rizično društvo: U susret novoj moderni*“ bazična tema, odnosno predmet njegovog istraživanja i jeste prefiks „*post*“ koji smatra ključnom rječju i okosnicom današnjeg vremena. „*Post*“ je ključna riječ za *bespomoćnost* koja se zaplela u *pomodnost*. Ona nagovještava jedno „*preko toga*“, koje ne može da imenuje, a u bitnim elementima koje imenuje i negira, ostaje privezana za poznato. *Prošlost plus „post“ - to je osnovni recept sa kojim u nerazumijevanju, punom riječi i teško shvatljivih pojmova, stojimo naspram stvarnosti, koja izgleda da je izašla iz uobičajenog toka.*“ (Beck, 2001:17)

¹ Pojam „rizik“ izvorno potječe iz španskog jezika u značenju „udariti u stijenu“, a upotrebljavali su ga prvenstveno moreplovci pri procjeni potencijalne opasnosti na moru.

Naime, unutar sociologije se čak izdiferencirala i posebna disciplina nominirana kao „sociologija rizika“², a čiji je esencijalni cilj upravo proučavanje i predviđanje novih rizičnih pojava u društvu polazeći sa stajališta da je savremeno društvo dinamično i rizično, te da su rapidne promjene unutar njega dijelom savremenog društvenog realiteta od kojeg je nemoguće pobjeći. Shodno prethodno navedenom, iz sociološke oblasti koja dominantno tretira i proučava fenomen rizika, ključne teorijske doprinose konceptualizaciji društva obilježenog rizikom dali su savremeni sociološki teoretičari, Anthony Giddens i Ulrich Beck, pišući o njegovom utjecaju na oblikovanje savremene društvene stvarnosti, te utjecaju kako na posebne segmente društva, tako i na cjelokupno društvo. Danas se fenomen rizika percipira kao jedan od zasigurno neizostavnih činilaca globalizirajućeg društva, pa se stoga sve veća pažnja posvećuje njegovom izučavanju i to prvenstveno u kontekstu funkcioniranja modernih društava obilježenih upravo rizikom i njemu svojstvenim karakteristikama i dimenzijama.

„Možemo potvrditi da je rizik stručni koncept koji je ipak prešao u kulturnu sferu kroz narativ, koji je pogresivno širio ideju široj javnosti, u procesu koji je započeo u brošurama, novinama i časopisima osamnaestog stoljeća i još uvijek traje danas u modernim masovnim medijima.“
(Mairal, 2011: 65)

Nadalje valja naglasiti da rizik kao fenomen i značajan segment društvenog realiteta nije uopće novonastajući. Naime, riječ je o društveno-historijskoj kategoriji koja je shodno određenoj vremenskoj etapi samo mijenjala svoj oblik ili drugim riječima mijenjala način svoje manifestacije u društvu. S tim u vezi, neophodno je načiniti jasnu distinkciju između, uvjetno rečeno, starih i novih tipova rizika, te između onih globalne, regionalne i lokalne naravi. Rizici u ranijim društvenim epohama bili su dominantno lokalne naravi. Kao takvi, ostajali su uglavnom na ličnom ili mikronivou, pogađajući manje lokalne zajednice ljudi, te su se u tom kontekstu i prevenirali ili nastojali otkloniti. Međutim, rapidne promjene u strukturi i načinu funkcioniranja društva rezultirale su i promjenom same manifestacije rizika, pa i dalekosežnosti njegovog utjecaja. Dok su raniji rizici bili prevashodno lokalne prirode, savremeni rizici mogu

² Bitno je naglasiti da je rizik relativno nov predmet socioloških istraživanja, ali ovo je istraživačko polje naglo raslo u posljednje tri decenije. Sociologija rizika, kao posebna sociološka disciplina, tvrdi da je zadatak sociologije da doprinese istraživanju rizika naglašavajući da su rizici uvijek pozicionirani u društveni kontekst i kao takvi su nužno povezani sa aktivnostima aktera u društvu. Dakle, sociologija se protivi reifikaciji rizika, gdje se rizici eliminiraju iz njihovog društvenog konteksta i bave se nečim što ne utječe na aktivnosti, tehnologije i instrumente koji služe mapiranju rizika. Postavši svojevrni objekt sociološke misli, unutar specifične discipline koja ga tretira i socijalno kontekstualizira izdvajaju se tri različite sociološke perspektive o riziku, a svaka od navedenih daje različite značajne naučne doprinose. Naime, riječ je o tri sociološka pristupa riziku i to o: kulturnoj teoriji društvenog uređenja Mary Douglasa, teoriji refleksivne modernosti Ulricha Becka i njegovom društvu rizika, kao i o sistemskoj teoriji Niklasa Luhmanna. Akcenat ovog rada bit će prvenstveno na Beckovom sociološkom pristupu fenomenu rizika unutar socijalnog konteksta društva refleksivne modernosti.

se označiti kao makrorizici, opće ili globalne manifestacije. Djelujući na globalnoj razini čovjekovog društvenog života oni zadobijaju karakter globalnih opasnosti i odnose se na cijelo čovječanstvo, a posljedice makrorizika nerijetko su dugoročne i nesagledive. Kao relevantan primjer takvog tipa rizika može poslužiti nuklearna katastrofa u Černobilu, 1986. godine, koja, ne da je samo afektirala stanovništvo tog perioda, već će njene posljedice osjetiti i generacije koje još uvijek nisu rođene. Pored navedenog, raniji rizici su se umnogome manifestirali pojedinačno, a njihovi efekti i posljedice bile su kako predvidljivi, tako i odmah uočljivi. Nasuprot tome, savremeni rizici kumulativnog su karaktera, dok su njihove konsekvence dugoročne, a nerijetko i konzistentne uz ukinutu mogućnost značajnije prevencije ili intervencije u njihovom uklanjanju. To nadalje implicira zaključak da je predviđanje, te u skladu s tim i upravljanje rizičnim pojavama u okviru nekog društva, bilo u značajnoj mjeri jednostavnije u prošlosti. Simplificirano rečeno, rizike koji su nastali pojavom i kontinuiranim progresom u domenu visokorazvijenih tehnologija sve je teže predvidjeti, pa u tom smislu i kontrolirati i otkloniti. Ni faktor blizine u kontekstu savremenog društva, koji je inače jedan od determinirajućih činilaca značajnosti neke pojave, više ne igra presudnu ulogu, uzimajući u obzir činjenicu da rizici mogu pogoditi i one koji žive hiljadama kilometara daleko od teritorije gdje se izvjesna rizična pojava manifestira. Stoga je sasvim izvjesno da nekadašnju neposrednost u kontekstu manifestacije rizika i njihovih efekata sve više zamjenjuju sporednost i dalekosežnost posljedica. Ulrich Beck govori o miješanju kontinuiteta i diskontinuiteta na primjeru proizvodnje dobara i proizvodnje rizika. Dok je u okviru industrijskog društva logika proizvodnje dobara dominantna nad logikom proizvodnje rizika, u rizičnom modernom društvu taj odnos je obrnut. „*Proizvodnja rizika baca sve veću sjenku na jačanje tehnoekonomskog „progresu“*“.. (Beck, 2001:22)

Beck nadalje ističe da u trenutku kada se rizici globaliziraju, oni postaju predmetom javne kritike i istraživanja, pri tome skidajući veo latentnosti, te zadobijajući centralni značaj u socijalnim i političkim raspravama. Ireverzibilno ugrožavanje života svih živih organizama postaje središnje pitanje u kontekstu modernosti i modernizacije³. „*Oni se više ne mogu ograničiti na određene lokalitete ili grupe-poput rizika u XIX i u prvoj polovini XX vijeka, koji su se odnosili na preduzeće i profesiju-već više pokazuju tendenciju ka globalizaciji koja prevazilazi proizvodnju i reprodukciju isto toliko koliko i nacionalne granice i u tom smislu*

³ Pod pojmom modernizacije Beck ne podrazumijeva isključivo tehnološku racionalizaciju i rapidne promjene u radu i organizaciji, već prevashodno promjenu *društvenih karakteristika*, koje se reflektiraju i na promjenu same koncepcije fenomena rizika.

omogućava nastajanje nadnacionalnih i klasno nespecifičnih globalnih opasnosti sa novim tipom društvene i političke dinamike“. (Beck, 2001:23)

Beck zastupa stav da razlog takvih promjena trebamo tražiti prevashodno u modernosti koja je svojim diferenciranjem proizvela širok dijapazon sasvim različitih mogućnosti, što svakako za svoj neposredni ili posredni rezultat ima i širi raspon potencijalnih rizika.

„Moderno društvo postalo je društvo rizika u smislu povećanog fokusa na prevenciju ili upravljanja rizikom koji je modernost proizvela svojim diferenciranjem, te povećanjem mogućnosti“. (Beck, 2006: 332) Valja istaći i da Beck u svom članku *„Živjeti u svjetskom rizičnom društvu“* eksplicite naglašava kako koncept rizika ne podrazumijeva isključivo katastrofu već svojevrsnu *anticipaciju katastrofe*. Upravo se u prethodno navedenom ogleda temeljna distinkcija između pojma rizika i pojma katastrofe, koja je kao takva izrazito relevantna u cilju potpunog razumijevanja, kontekstualiziranja i dekonstrukcije temeljnih dimenzija samog koncepta društva rizika, determiniranog upravo masovnom reprodukcijom i manifestacijom fenomena rizika i to na globalnom nivou. U skladu s tom konstatacijom, Beck u ranije spomenutom članku piše kako je najveća greška koja se čini pri propitivanju teorijskog modela društva rizika upravo propuštanje najočitiije poente o riziku kao njegovom krucijalnom činiocu. Naime, rizik se ne predstavlja u značenju katastrofe, nasuprot toga, rizik označava iščekivanje potencijalne katastrofe. Rizici kao takvi egzistiraju u permanentnom stanju virtualnosti i postaju aktuelni i predmetom javne rasprave u trenutku kada postaju anticipirani od strane društva i njegovih pojedinačnih aktera. Dakle, Beck izvodi zaključak da rizici zapravo nisu stvarni već predstavljaju svojevrsne socijalne konstrukte, odnosno „postaju stvarni“ unutar društvenog konteksta, kako tvrdi i sam profesor i autor knjige *„Rizik i tehnološka kultura“*, Joost van Loon, na kojeg se on u svom i članku referira. Također, trenutak u kojem rizik postaje stvaran (npr. u formi terorističkog napada) istovremeno predstavlja i trenutak u kojem on prestaje biti rizik i transformira u katastrofu. U tom smislu rizici su uvijek anticipacija događaja koji na izvjestan način prijete, a ne sama realizacija događaja koji predstavlja katastrofu.

„Centar svijesti o riziku ne nalazi se u sadašnjosti nego u budućnosti.“ (Beck, 2001:51)

Elementarna karakteristika savremenog koncepta rizičnog društva reflektira se posredstvom *stanja permanentne nesigurnosti* koje nadalje rezultira fokusiranjem i preusmjeravanjem pažnje na potencijalnu prevenciju, odnosno upravljanje određenim tipom rizika („risk management“⁴).

⁴ Risk management/upravljanje rizikom sa sobom donosi svojevrsno *psihološko ublažavanje nesigurnosti*. U tom kontekstu se osnivaju strukture sa ciljem funkcionalnijeg razvoja upravljanja rizikom, odnosno strukturalne

3.2. Distinkcija između tradicionalnih/predmodernih i modernih društava u kontekstu odnosa prema rizicima

Govoreći u kontekstu odnosa prema fenomenu rizika u različitim tipovima društva bitno je predočiti jasnu distinkciju između tradicionalnih tj. predmodernih i modernih društava. Naime, Giddens zastupa stav da je u okviru tradicionalnih društava akcenat na lokalnom nivou povjerenja, dok se koncept modernog društva oslanja dominantno na relacije povjerenja primijenjene u okviru globalizirajućih apstraktnih sistema. Lokalna zajednica se u predmodernim društvima percipira kao mjesto koje osigurava poznato, pa samim tim i u izvjesnoj mjeri sigurno i stabilno okruženje. Dok se s jedne strane, u smislu tradicionalnih društava, srodnički/porodični odnosi smatraju ključnim organizirajućim sredstvom za stabiliziranje društvenih veza u vremenu i prostoru, u modernim društvima naglasak je na ličnim odnosima prijateljstva ili seksualne intimnosti kao svojevrsnim instrumentima stabiliziranja društvenih odnosa. Giddens također navodi i evidentne razlike u tipologiji ranijih i sadašnjih rizika o kojima je bilo riječi u prethodnom segmentu rada. Preciznije, on navodi kako su u prošlosti dominantni izvori rizika potjecali prevashodno iz prirode (zarazne bolesti, klimatska nepouzdanost, poplave, druge prirodne nesreće i sl.), te iz ljudskog nasilja (pljačkaške vojske, lokalne ratne vođe, razbojnici i kradljivci), dok recentne prijetnje i opasnosti proizlaze iz refleksivne modernosti, te također iz prijetnje ljudskog nasilja koja u ovom slučaju dolazi kao rezultat procesa industrijalizacije ratovanja. Pored navedenog, ranije je bio značajnije prisutan rizik gubitka religiozne milosti ili zlonamjernog magijskog utjecaja, dok danas vlada prijetnja *ličnog besmisla* koja je također rezultatom refleksivnosti modernosti. Iako predstavljaju teorijski međusobno dopunjavane radove, kod Becka i Giddensa uočavamo dvije nekomplementarne tvrdnje u smislu korelacije sigurnosti i povjerenja u domenu rizičnog društva. Kao što je i prethodno istaknuto, Giddens je stava da pitanje povjerenja i sigurnosti u refleksivnoj modernosti više nije pitanje primarnih odnosa licem u lice, već pitanje odnosa povjerenja prema ekspertnim sistemima, dok Beck nasuprot tome smatra da samorefleksija i refleksivnost uopće ne dovode do povjerenja, već upravo suprotno - do nepovjerenja prema ekspertnim sistemima.

Valja napomenuti i da je jedna od bazičnih dimenzija savremene koncepcije društva rizika zapravo njegova sve više uočljiva **dvosmjernost**. Ova dvosmjernost reflektira se

agencije čiji primarni zadatak leži u objektivnom razmatranju rizika, te predviđanju i tumačenju eventualnih katastrofa za određenu zajednicu.

prvenstveno u činjenici da se s jedne strane događa intenzivna *globalizacija* ovog fenomena, dok se s druge strane rizik sve više ističe posredstvom individualne smislenosti. Dakle, tu nailazimo na dvije sasvim suprotne tendencije gdje se kod *individualiziranog društva* (karakterističnog po vlastitoj manifestnoj prirodi) sve više javlja potreba za održavanjem i svojevrsnim unaprjeđenjem *kolektivne razine sigurnosti*, kako osiguravanjem od svakodnevnih i fluidnih, tako i od trajnih i globalnih rizika.

Specifični *profil rizika* u okviru modernosti Giddens predočava na sljedeći način:

1. *Globalizacija rizika u smislu intenziteta*: npr. nuklearni rat koji može ugroziti opstanak ljudske vrste u cjelini;
2. *Globalizacija rizika u smislu povećanja broja slučajnih događaja* koji mogu da utječu na svakog ili barem na veliki broj ljudi na planeti: npr. promjene u globalnoj podjeli rada;
3. *Rizik koji proizlazi iz stvorenog okruženja* ili rizik područvljene prirode: infuzija ljudskog znanja u materijalni svijet;
4. *Razvoj institucionaliziranih okruženja rizika*, koja utječu na životne šanse miliona ljudi: npr. investiciona tržišta;
5. *Svijest o riziku kao riziku*: „rupe u znanju“ o rizicima ne mogu se pretvoriti u „izvjesnosti“ putem magijskog ili religijskog znanja;
6. *Široka rasprostranjenost svijesti o riziku*: mnoge opasnosti s kojima smo kolektivno suočeni poznate su širokoj javnosti.
7. *Svijest o granicama stručnosti*: nijedan ekspertski tim ne može biti u potpunosti ekspertski, u smislu posljedica prihvatanja ekspertskih principa. (Giddens, 1998:122)

U okviru društva rizika oblici javnosti se primarno diferenciraju na one koje su potencijalno izložene izvjesnoj vrsti rizika, te one koje su potencijalno udaljene ili zaštićene od istih rizika. Obično je tu riječ o javnostima koje djeluju na latentan način ili su u pitanju javnosti koje su, shodno boljem društveno-ekonomskom statusu unutar društva, na određen način zaštićene. Bitno je istaći da je nekada ovakva klasifikacija ipak bila značajnije izražena i to prevashodno zbog samog užeg karaktera, ali i polja djelovanja ranijih rizika. Kao što je već prethodno istaknuto, danas su rizici više opće prirode i od većine njih niko i ni pod kojim okolnostima ne može biti u potpunosti izolovan i zaštićen. No, generalno promatrajući,

neminovno je zastupljen antagonistički odnos između onih koji su uistinu pogođeni rizicima i onih koji ih nerijetko i sami vještački proizvode zarad određenog interesa.

„Kako se društvo rizika razvija, tako se razvija i neprijateljstvo među onima koji su pogođeni rizikom i onima koji od njih profitiraju. Socijalna i ekonomska važnost znanja raste na sličan način, a sa njim i moć medija da struktuiraju znanje, te da ga šire (masovni medij). Društvo rizika je u tom smislu i društvo nauke, medija i informacija. Tako nastaju novi antagonizmi između onih koji daju definicije rizika i onih koji ih konzumiraju.“ (Beck, 1992: 46)

IV. TEORIJSKO ODREĐENJE DRUŠTVA RIZIKA

4.1. Teorijske postavke i krucijalne dimenzije Beckovog društva rizika-ironijski narativ

„Moderno društvo postalo je društvo rizika u smislu povećanog fokusa na prevenciju ili upravljanja rizikom koji je modernost proizvela svojim diferenciranjem, te povećanjem mogućnosti“. (Beck, 2006: 332) Upravo se u navedenim riječima ogleda temeljna premisa na kojoj je Beck zasnovao koncepciju specifičnog tipa modernog društva označenog sintagmom „društvo rizika“ ili „rizično društvo“. Teorija o svjetskom društvu rizika podrazumijeva specifičnu paradigmu u kojoj su moderna društva oblikovana posredstvom novih vrsta rizika, te su temelji tih društava poljuljani anticipacijom različitih katastrofa na globalnom nivou. Takva percepcija globalnog rizika, kao središnje i ishodišne tačke samog društva rizika, karakterizirana je uglavnom trima dimenzijama rizika kao fenomena koji unutar socijalnog konteksta sve više dobija na značenju. Riječ je prevashodno o delokalizaciji, nemogućnosti precizne procjene i nekompenzibilnosti. Naime, dimenzija delokalizacije označava činjenicu da ni uzroci, kako ni anticipirane posljedice izvjesnih tipova rizika nisu determinirane jednom geografskom lokacijom ili prostorom.. U suštini, uzročno-posljedični odnos fenomena rizika predstavlja sveprisutni faktor. Nadalje, delokalizacija, kao jedna od tri prethodno spomenute ključne dimenzije rizika, reflektira se unutar tri specifična domena i to u okviru: prostornog/spacijalnog, temporalnog i socijalnog segmenta.⁵ Govoreći o drugoj karakterističnoj crti globalnog rizika, preciznije govoreći o nemogućnosti precizne procjene, čini se bitnim istaći da su uzroci i posljedice ovog tipa rizika ubitnome nesagledive i da se mogu isključivo hipotetički predvidjeti. Naposljetku, nekompenzibilnost globalnog rizika i njegovih eventualnih konsekvenci odnosi se prevashodno na značenje sadržano u pojmu ireverzibilnosti. Naime, ukoliko se klima nepovratno promijenila, ako napredak u genetici čini ireverzibilne intervencije u ljudskom postojanju, ukoliko pojedine grupe već posjeduju oružje za masovno uništenje-već je kasno za efektivno djelovanje na navedenim poljima.

⁵ Eklatantan primjer spacijalnog/prostornog aspekta djelovanja rizika bile bi klimatske promjene, koje se shodno svojoj prirodi ne referiraju na isključivo jednu državu, odnosno jedan uži geografski prostor. Temporalni segment delokalizacija rizika podrazumijeva produženi period njegove latentnosti, a njegove efekte nije moguće precizno limitirati ili predvidjeti. Kao primjer temporalne domene djelovanja rizika može poslužiti anticipacija upotrebe nuklearnog oružja. Na samom kraju Beck govori i o izrazito značajnoj socijalnoj dimenziji delokalizacije gdje akcentira samu kompleksnost društva koja nerijetko rezultira svojevrsnim lancem nepredvidivih sporednih posljedica, pri čemu je ubitnome minimiziran stepen pouzdanosti bilo kakve vrste predviđanja potencijalnih posljedica (primjer: finansijska kriza).

Uzimajući to u obzir, težište djelovanja u kontekstu svjetskog rizičnog društva trebalo bi se prebaciti s pokušaja kompenzacije ili nadoknade izgubljenog/uništenog na preventivno djelovanje bazirano na principu opreza i to sve upravo zbog ireverzibilne prirode koncepta rizika koji poprima globalne crte. Kontekstualizirajući i razmatrajući društvo rizika Beck posebno izdvaja i socijalni „*bumerang efekat*“, a pod njim jednostavno podrazumijeva da svi, bez obzira na društveni status ili moć, bivaju pogođeni onim rizicima koje su sami producirali ili od kojih su imali izvjesnu korist u prošlosti.⁶

Narativ o riziku, kao jednom od značajnih činilaca savremene koncepcije postmodernosti, Beck istovremeno označava i *narativom ironije*. U cilju potpunijeg tumačenja komparacije narativa o riziku s narativom ironije on se poziva na općepoznatu Sokratovu izreku „*Znam da ništa ne znam*“⁷ akcentirajući pri tome jednu od elementarnih dimenzija rizika kao koncepta-njegovu *nepredvidljivost*. Naime, Beck tvrdi da, prilikom anticipiranja potencijalnih katastrofa, mi suštinski nismo ni svjesni šta to sve ne znamo. Kao najeklatantniji primjer neznanja na globalnom nivou navodi debatu o klimatskim promjena buduću da su već 1974., četrdeset i pet godina nakon otkrića rashladnog sredstva CFC-a, hemičari Roland i Molina iznijeli hipotezu da CFC-ovi uništavaju ozonski sloj stratosfere što bi rezultiralo potencijalnim dolaskom pojačanog ultraljubičastog zračenja do Zemlje. Međutim, lanac nepredviđenih sekundarnih efekata doveo bi i do velikih klimatskih promjena koje kao takve prijete samoj bazi postojanja čovječanstva uopće. No, kada su prethodno spomenute rashladne tečnosti izmišljene baš niko nije mogao posumnjati niti znati da će one pružiti tako veliki doprinos globalnom zagrijavanju i u tolikoj mjeri utjecati na klimatske promjene. Također, svako neznanje i odbijanje suočavanja s činjenicom da danas zaista živimo u okvirima svjetskog rizičnog društva, istovremeno doprinosi daljog reprodukciji rizika. Simplificirano rečeno, *neznanje o globalizaciji rizika (ne)posredno pojačava stepen globalizacije rizika*.

„*Rizik je ambivalencija. Biti u riziku je način postojanja i vladanja državom u svijetu modernosti; biti u globalnom riziku je ljudsko stanje od početka 21. vijeka. Iskustvo globalnog rizika predstavlja šok za cijelo čovječanstvo.*“ (Beck, 2006: 330)

Rizici globalnog/općeg karaktera, koji shodno svojim dimenzijama predstavljaju okosnicu svjetskog rizičnog društva, zbog same svoje prirode zasigurno nadilaze granice država. Na sveprisutnost rizika kao sve relevantnijeg fenomena postmodernosti različita društva reaguju

⁶ Socijalnim fenomenom „*bumerang efekta*“ Beck eliminira postojanje klasne nejednakosti u kontekstu pogođenosti određenim tipom rizika. Rizik je, shodno njegovom tumačenju, društvena pojava koja je prvenstveno karakterizirana univerzalnošću i sveprisutnošću manifestacije.

⁷ „*Scio me nihil scire*“ u značenju „*znam da ništa ne znam*“ -izjava koja se pripisuje starogrčkom filozofu Sokratu

skoro na potpuno različite načine, međutim Beck posebno izdvaja tri koncepta socijalnog odgovora na rizik: *neprihvatanje/odbijanje, apatiju i transformaciju*. Prvi princip suočavanja s rizikom posredstvom odbijanja, odnosno neprihvatanja njegove egzistencije i djelovanja na društvo najvećim je dijelom svojstven modernoj kulturi, apatija karakterizira postmodernistički nihilizam, dok *transformacija* oslikava konture neizbježnog „*kozmpolitskog momenta*“, kojem Beck i pridaje najveću važnost govoreći upravo u kontekstu neophodne kooperacije koja zasigurno nužno nadilazi nacionalne granice unutar svjetskog rizičnog društva.

4.2. Društvo rizika i kozmopolitski momenat

Globalni rizik, kao univerzalni fenomen i temeljni nosilac onog što je Beck nominirao sintagmom „rizično društvo“, zbog svojih odlika o kojima je prethodno bilo riječi, ali i shodno samoj prirodi svoje manifestacije, nadilazi nacionalne granice, te kao takav nameće nužnu kooperativnu relaciju među različitim državama. Beck to lakonski predočava sljedećim riječima: „*Udaljeni „drugi“ postaje inkluzivni „drugi“ -ne posredstvom mobilnosti, već putem rizika. Svakodnevni život postaje kozmopolitski: ljudska bića moraju da pronađu smisao života u razmjeni s drugačijima, a ne u susretanju sa sličnima*“. (Beck, 2006:331)

U tom cilju on izlaže 6 bitnih komponenti kozmopolitskog momenta unutar recentnog svjetskog rizičnog društva i to: nehotično prosvjetljenje, neophodna komunikacija koja nadilazi sve razlike i granice, politička katarza,⁸ primorani kozmopolitizam, rizik kao poziv na buđenje i akciju, te mogućnost alternativne vladavine u globaliziranom svijetu. U ovom dijelu ćemo se posebno osvrnuti na drugi bitan konstitutivni element kozmopolitskog momenta, odnosno na neophodnost komunikacije koja nadilazi sve evidentne razlike, kao i političke i državne granice. *Egoizam, autonomija, samoizolacija, alijenacija, autopoeza*-samo su neki od ključnih termina koji u sociološkoj teoriji karakteriziraju modernu kulturu, te je na taj način ubitnome diferenciraju od prethodnih. Paradoksalno, krucijalna komunikacijska paradigma unutar svjetskog društva rizika zasniva se na krajnje suprotstavljenom principu. **Rizik danas predstavlja nenamjieran, ali istovremeno i obavezan medij komunikacije unutar svijeta nepomirljivih razlika, u čemu se i ogleda temeljna maksima kozmopolitske politike u kontekstu društva rizika. Otuda javno percipirani globalni rizik nameće komunikaciju između aktera koji inače ne bi imali potrebu međusobno saradivati.** Stoga se bitnim čini istaći i uvažiti činjenicu da Beckova kozmopolitska paradigma nije komplementarna kozmopolitizmu kao filozofskom konceptu koji zagovaraju Kant i Habermass. Naime, u filozofskom smislu govoreći, kozmopolitizam označava aktivnu paradigmu, svojevrstni ideal, zadatak i svjesnu odluku koja kao takva podrazumijeva odgovornost ključnih aktera i pri tome je implementiran „odozgo“, dok se s druge strane „prisilni“ kozmopolitizam odnosi na nenamjernu, nehotičnu, nedovoljno opaženu, često nesvjesnu, latentnu aktivnost koja je nužna isključivo u cilju ostvarivanja vlastitog interesa. Shodno navedenom, „*primorani kozmopolitizam*“ predstavlja stanje u okviru kojeg globalni oblici rizika aktiviraju i povezuju

⁸ Kontekstualizirajući koncept političke katarze, kao jednom od šest integrativnih elemenata kozmopolitskog principa unutar svjetskog rizičnog društva, Beck navodi izjavu TV reportera jedne turske medijske kuće, koji je u vrijeme snažnih zemljotresa koji su ujedinile dvije neprijateljske zemlje, izvještavao iz Atine: „*Ko bi rekao da će suze postati naš zajednički jezik*“? (v. Beck, *Living in the world risk society*, 2006: 340)

aktere koji inače ne bi imali potrebu, odnosno ne bi željeli komunicirati. Govoreći u smislu suočavanja i borbe s rizikom, kao sve prisutnijim fenomenom, nacionalizam i ksenofobija, predstavljaju velikog neprijatelja vlastitoj naciji. S tim u vezi, život u svjetskom rizičnom društvu pretpostavlja postojanje zajedničke sadašnjosti i budućnosti, ne uzimajući pri tome u obzir prošlost, koja, kako navodi i sam Beck, nerijetko i nije niti mora biti zajednička. Stoga je kooperacija između različitih država i društava nužna premisa u rješavanju, suočavanju i kontroliranju vlastitih rizika. Javna globalna percepcija rizika, uslovno rečeno, „prisiljava“ ljude na komunikaciju. Prethodno obrazloženo neminovno implicira zaključak da je jedna od elementarnih dimenzija svjetskog rizičnog društva sadržana u pojmu *međuzavisnosti*.

Prema Becku, globalno rizično društvo se dominantno zasniva na dvije bazične premise:

1) Život u okvirima društva rizika ističe novu, historijski značajnu logiku u prvi plan. Ona je reflektirana u paradigmi prema kojoj se nijedan narod samostalno/izolovano ne može izboriti s rizicima koji mu prijete.⁹

2) Realna politička alternativa u doba globalne interdependencije itekako je moguća. Ta činjenica u izvjesnoj mjeri sužava domen djelovanja komandne moći državne politike.

⁹ Upravo se u prvoj Beckovoj premisi ogleda važnost i vizija nužnosti postojanja „kozmpolitskog momenta“. Govoreći u kontekstu društva rizika, različite narode povezuje zajednički, univerzalni interes, sadržan u zajedničkim nastojanjima orijentiranim ka kontroli i suočavanju s izvjesnim rizicima.

4.3. McLuhanovo globalno selo kao pandan kozmopolitskoj logici društva rizika

Svojevrsna pojava izjednačavanja svijeta s globalnim selom danas je gotovo konstanta, a u okviru savremenog svijeta termin „*globalno selo*“ (*engl. global village*) je općepoznat i općeprihvaćen na bilo kojoj geografskoj širini. No, postavlja se pitanje šta taj termin u svom teorijskom smislu zapravo predstavlja.

Ljudi su oduvijek težili bržem prijenosu poruka i informacija, pa se tako i sam proces razmjene informacija gradirao od diseminacije značajnih informacija posredstvom trkača i pismonoša, preko pojave pošte, novina, zatim radija, televizije, što je na kraju rezultiralo i pojavom Interneta, kao mreže svih mreža, koja pruža nesagledive i nedovoljno istražene mogućnosti u domenu širenja poruka i sveopće dostupnosti informacija gotovo u trenutku. U tom kontekstu govoreći i nastaje sintagma „*globalno selo*“, kao izrazito značajan koncept naročito kada je u pitanju polje proučavanja medija i njihovog utjecaja na društvo označeno kao - *sociologija medija*.

Sintagma „*globalno selo*“, koja po svom značenjskom sadržaju predstavlja oksimoron, upotrebljava se najčešće u kontekstualizaciji socijalnog utjecaja medija. Navedenu frazu prvi koristi, veoma poznat i značajan teoretičar komunikacija, filozof, te profesor engleskog jezika i književnosti, Kanađanin Herbert Marshall McLuhan. Njegov doprinos u smislu izučavanja medija i problematiziranja njihovog utjecaja na društvo predstavlja svojevrsnu prekretnicu u poimanju medija u društvenoj teoriji označivši ih kao determinirajuće faktore razvoja društva. Prepoznavši njihovu moć i neprikosnoven utjecaj McLuhan medije identificira kao „*produžetke ljudskog tijela*“, a detaljniji prikaz i dekonstrukciju značenja sintagme „*globalno selo*“ daje dvije godine kasnije, u knjizi „*Gutenbergova galaksija*“. Tim djelom on zapravo popularizira oksimoron „*globalno selo*“ aludirajući na *homogeniziranost unificiranog vizuelnog svijeta*. „*Globalno selo*“ kao danas općeprihvaćen i općevažeci termin nalazi svoje mjesto u naslovu McLuhanovih dviju knjiga: „*Rat i mir u globalnom selu*“ (1968.), te u njegovoj posljednjoj knjizi koja nosi naziv po samoj frazi „*Globalno selo*“ (1989.).

Pišući o distinkciji između predašnjih i novih tehnologija u smislu njihove prirode i samog utjecaja, McLuhan ističe: „*Čovjek mora služiti svojoj električnoj tehnologiji s vjernošću servomehanizma kojom je služio svojem čamcu, svojem kanuu, svojoj tipografiji i svim drugim proizvođačima svojih tjelesnih organa. No, razlika je u tome što su prethodne tehnologije bile djelimične i fragmentarne, dok je električna tehnologija potpuna i obuhvatna. Vanjsko slaganje ili savjest danas su podjednako nužni kao i privatna svijest. Pomoću novih medija, međutim,*

moguće je isto tako sve pohraniti i pretvoriti; a što se tiče brzine, ona ne predstavlja nikakav problem. S ove strane svjetlosne granice, veće ubrzanje nije moguće“. (McLuhan, 2008: 56)

Još u ranim 60-im zastupa stav da će, do tada dominantna, vizuelna kultura printanih medija biti zamijenja tzv. *elektronskom međuzavisnošću*. McLuhanova metafora zapravo oslikava procese koji su sastavni dio današnjeg savremenog svijeta zbog čega je i postala toliko popularnom i općeprihvaćenom na svim dijelovima planete. Odnosi se prevashodno na moderni svijet koji je zahvaljujući računarskim mrežama uspio ostvariti tako dobru povezanost da se ustvari paradoksalno sveo na razinu seoske zajednice.

Bez same promjene mjesta boravka, moguće je, nevjerovatnom brzinom, ostvariti pristup svim aktuelnim informacijama širom svijeta, te stupiti u kontakt s ljudima iz svih dijelova planete. Drugim riječima, život ljudi u periodu kada televizija igra vodeću ulogu umnogome se razlikuje od načina života ljudi u periodu kada je upotreba štampanih medija bila preovlađujuća. McLuhan sintagmom „globalno selo“ prvenstveno označava jednu historijsku epohu, a ne geografsku odrednicu, kako to danas zapravo mnogi tumače. Ta epoha svoj začetak ima u „Gutenbergovoj galaksiji“, drugim riječima još u periodu štampanja prve knjige. Jasno nam je da se štampanje prve knjige direktno povezuje sa otkrićem pisaće mašine od strane Johanessa Gutenberga. Oksimoron „globalno selo“ metaforički oslikava konture historijskog razdoblja koje otpočinje pojavom Interneta, sredstva masovne komunikacije koje nudi nove, nesagledive mogućnosti i samim tim predstavlja događaj koji po revolucionarnosti odgovara pojavi Gutenbergove pisaće mašine.

Referirajući se na teorijski i znanstveni doprinos McLuhana, mediji, koji svode čitav svijet na veličinu sela, ustvari podstiču mnoge faktore koji su štetni za samo društvo poput tračeva, glasina, te raznih vrsta podmetanja. *„Vrijeme je stalo, prostor je nestao. Sada živimo u globalnom selu...simultanom događanju. Vratili smo se u akustički prostor. Ponovo smo počeli struktuirati iskonski osjećaj, plemenske emocije od kojih nas je razdvajalo nekoliko stoljeća pismenosti.“* (McLuhan, 1967:63) Paralelno s navedenim negativnim faktorima ispašta i kulturološki razvoj društva pri čemu se savremena kultura transformirala u globalnu potrošačku kulturu sličnih ili istih dimenzija u svim krajevima svijeta. Također se čini bitnim istaći da McLuhan i činjenicu da pojam „globalno selo“ nije deskribirao s pozitivnim prizvukom i konotacijom, u kakvom se kontekstu danas najviše i koristi. Upravo suprotno, još prije pedeset godina on upozorava na negativne utjecaje samog procesa globalizacije među kojima akcentira zloupotrebu novih tehnologija u cilju jačanja totalitarističkih ideja i terorizma, pa posljedično i veću mogućnost neprofesionalnog djelovanja pojedinih medija.

Sintagma „globalno selo“ vremenom je stekla široku primjenu i shodno tome joj se i pripisuju različita značenja. Ta značenja su, u najvećem broju slučajeva, daleko od onih koje mu pridaju njegovi idejni začetnici. U tom kontekstu govoreći, ovaj se termin danas dominantno upotrebljava pri označavanju prostornog određenja, a nerijetko metaforički i za sam Internet, koji je ubitnome i omogućio proces u okviru kojeg svijet uistinu i postaje ništa drugo nego *globalno selo*.

Marshall McLuhan na taj način mijenja i sam status medija u društvenoj teoriji, te zahvaljujući toj činjenici razvoju medija pridaje epohalni značaj. Na pitanje zašto je medijima pridavao toliko pažnje tek danas dobivamo odgovor činjenicom koliko su sredstva masovnog komuniciranja transformirala socijalni život i u tom smislu ubitnome utjecala i na formiranje vjerovanja i stajališta kako samih pojedinaca, tako i društva, te i na samu percepciju savremenog realiteta i onoga što se danas smatra „važnim“: „*Pod tim nije podrazumevao da ćemo svi uskoro postati jedna velika, srećna porodica, nego da ćemo imati takav kapacitet prikupljanja informacija da ćemo biti blisko, možda i suviše, svesni svačijeg kretanja, u svakojakim situacijama, s kraja na kraj sveta.*” (Lorimer, 1998: 18)

Uzimajući u obzir prethodno elaborirano, McLuhanova teza o električki zbijenoj zemaljskoj kugli koja ništa nije veća od sela i Beckov “kozmpolitski momenat”, kao neizbježan agens u okviru društva rizika, imaju brojne komplementarne elemente koji se kao takvi međusobno nadopunjuju što nadalje rezultira relacijom interdependencije između navedenih koncepata. S tim u vezi čini se jasnim da bi ostvarivanje kooperativnog principa kozmpolitanizma bilo skoro pa potpuno nemoguće da se svijet, zahvaljujući tehnološkim činiocima, metaforički nije sveo na razinu sela o kojem McLuhan piše još šezdesetih godina prošlog stoljeća. **Novi vid masovnog komuniciranja zamijenio je linearni model komuniciranja koji mu je prethodio ukinuvši na taj način i vremenske i prostorne granice koje su u prošlosti ubitnome determinirali mogućnosti i moduse socijalnog djelovanja.** „Globalno selo“ zapravo predstavlja svojevrsnu sintezu, odnosno spajanje u organsku cjelinu onih dijelova civilizacije i društvenog djelovanja koje je mehaničko doba razdvajalo, te koji su postojali i funkcionirali temeljeni na principu centar-periferija. Nasuprot tom, doba vladavine tehnologije uspjelo je eliminirati odnos centra i periferije, te stoga, sve postaje moguće i dostupno na bilo kojem mjestu na našoj planeti. Bivamo blagovremeno obaviješteni o svakom značajnom događaju u svijetu nezavisno od toga da li je on intelektualnog, duhovnog ili čak razornog/rizičnog karaktera. Stoga se sasvim jasnim čini da je nova električna tehnologija zadobila sposobnost da se utjecaj na individuu transmitira i na globalnoj razini.

Društveni se problemi više ne nameću linijski/linearno već su društva istovremeno pretrpana mnoštvom problema koji zahtijevaju trenutna i brza rješenja koja je moguće postići samo u kooperaciji s „drugim“, o čemu Beck i piše u svom članku „*Živjeti u svjetskom rizičnom društvu*“. Pretpostavimo li postojanje svijeta koji nije postao, McLuhanovski kazano, „globalno selo“, ni rizici ne bi zadobili globalnu dimenziju o kojoj danas govorimo. Individualizacija u tom smislu biva zamijenjena kolektivnim identitetom, a kako McLuhan u svojim revolucionarnim djelima tvrdi, taj proces ne pogađa samo ljudsko mišljenje i akciju, već i osjećaje. Naime, prema njegovom stanovištu, globalne informacije koje se diseminiraju velikom brzinom uspostavljaju novu galaktiku kako mišljenja, tako i doživljaja svijeta. U tom smislu govoreći, **teza o elektronskoj međuzavisnosti unutar globalnog sela koju svojevremeno iznosi McLuhan predstavlja svojevrsni analogon Beckovom kozmopolitskoj paradigmi u smislu zajedničke borbe s rizicima koji prijete čovječanstvu.** Također je bitno naglasiti i da je polje djelovanja medija ekvivalent domenu djelovanja rizika. **Štaviše, rizik kao bitna historijsko-društvena pojava, koja je svoja bitna obilježja mijenjala kroz različite periode, u savremenosti gotovo i ne bi postojala i bila percipirana bez sveopćeg medijskog utjecaja i djelovanja.** Pri tome je potrebno kritički razmatrati uvažavajući i neospornu činjenicu da baš u trenutku kada, prema teorijskom promišljanju McLuhana, svijet postaje globalno selo, i rizik, kao socijalno-historijski fenomen, zadobija sasvim novu i dotad nepoznatu, globalnu dimenziju. Čineći svojevrsnu paralelu između središnjeg živčanog sistema kod čovjeka i danas sveprisutne moderne tehnologije, McLuhan ističe kako je je taj krucijalni i savršeno uređeni ljudski sistem „*jedinstveno područje bez odsječaka*“, baš na identičan način na koji Beck globalno rizično društvo smatra jedinstvenim organizmom čiji su pojedinačni segmenti u kompleksnom, zajedničkim faktorima isprepletenom, odnosu međuzavisnosti. Reagiranje na svijet i pojave koje su njegovim integrativnim dijelom, kao na unificiranu, jedinstvenu cjelinu, imanentna je pretpostavka života i djelovanja u uslovima svjetskog društva rizika.

“Električni mediji teže stvoriti svojevrsnu organsku međuovisnost svih institucija društva.”

(McLuhan, 2008: 220)

Globalnu mrežu također možemo komparirati i sa samim živčanim sistemom ljudskog organizma koji omogućava brzo kretanje impulsa iz i kroz različita područja zajedničkog nam i najbitnijeg organizma- zemaljske kugle. Osim što mediji stimuliraju taj živčani sistem, oni na njega uveliko i utječu.

Granice tog globalnog utjecaja još su nedokučive i u velikoj mjeri neistražene, naročito u domenu izmijenjenih komunikološko-tehnološko-socijalnih uslova koji determiniraju način života unutar svjetskog (rizičnog) društva, društva sve više obilježenog vladavinom tehnologije, načinom medijske diseminacije sadržaja, ali i samim medijskim formama/produktima. *“Danas živimo u informacijskom i komunikacijskom dobu, jer električni mediji trenutno i bez prestanka stvaraju cjelokupno polje interaktivnih događaja u kojima sudjeluju svi ljudi. Svijet javne interakcije ima isti sveobuhvatni djelokrug međudjelovanja koji je do sada bio svojstven samo našim osobnim živčanim sustavima”.* (McLuhan, 2008:221)

V. SOCIOLOŠKE I KOMUNIKOLOŠKE IMPLIKACIJE DJELOVANJA MASOVNIH MEDIJA

5.1. Socijalna percepcija kao medijski efekat

Umnogome izmijenjeni socijalno-komunikološko-tehnološki uslovi koji obilježavaju period postmoderne na posredan se način reflektiraju i na samo društvo, kao i na način njegovog funkcioniranja. Uvažavajući neospornu činjenicu da masovni mediji, kao jedan od ključnih činilaca složenog društvenog sistema današnjice, igraju središnju ulogu u kontekstu formiranja kako percepcije ljudi, tako i same socijalne realnosti, u nastavku ćemo prevashodno detaljnije pristupiti razmatranju njihovog utjecaja na društvo. Mnogi teoretičari upravo medijima pripisuju centralnu ulogu kada je riječ o konstruiranju socijalnih problema, ali i o prezentaciji društvenog realiteta uopće. **Društveni problemi su stoga ništa drugo do svojevrsni socijalni konstrukti budući da ne bi mogli biti ni shvaćeni ni percipirani izvan društvenog konteksta u kojem nastaju.** Nadalje bi se moglo reći da socijalni problemi ne bi ni postojali, a da kao takvi nisu percipirani i prihvaćeni od strane društva. No, postavlja se pitanje da li bi društvo današnjice uopće bilo u stanju percipirati stvarnost izvan javnog, medijskog diskursa?

Naime, sociološke i komunikološke implikacije djelovanja masovnih medija predmetom su društvenih istraživanja već zasigurno nekoliko stotina godina. Centralizirajući ulogu i funkciju medija unutar socijalne realnosti, neki od teoretičara su otišli toliko daleko da su i same tipove društva klasificirali u zavisnosti od vrste medija koji su preovladavali u izvjesnom historijskom periodu. U tom smislu, referirajući se na Lorimera (1998), Harold Innis, a poslije i McLuhan prave distinkciju između usmenog, pismenog i elektronskog tipa društva i to na bazi preovlađujućih medija u svakom od navedenih perioda.

Svojevrsnu prekretnicu u poimanju medija i njihovog statusa unutar socijalne teorije pravi i prethodno spomenuti kanadski teoretičar McLuhan svojom revolucionarnom sentencom:

„Medij je poruka“. Iznoseći tezu da mediji na društvo i njegove segmentarne dijelove utječe samom svojom unutrašnjom strukturom, McLuhan uspostavlja novu paradigmu na polju sociologije medija prema čijim postavkama mediji, a ne poruke diseminirane posredstvom njih, osiguravaju globalne promjene. McLuhan je medijima pripisivao toliki značaj da ih je komparirao čak i s „produžecima ljudskog tijela“.

Ne umanjujući značaj brojnih prethodnih teorijskih doprinosa govoreći u kontekstu medijskog utjecaja na društvo, u ovom dijelu rada se ipak želimo zadržati na teorijskim određenjima svojstvenim za period postmoderne. Među vodećim postmodernističkim teoretičarima posebno

apstrahiramo teorijske postavke Žana Bodrijara koji iznosi tezu da masovni mediji svojim djelovanjem zapravo stvaraju svijet hiperrealnosti koji počiva na simulaciji. Masovnim komunikacijama Bodrijar pripisuje najrelevantniji utjecaj zastupajući tezu da one zapravo definiraju svijet i društvo u kojem živimo. Društvo hiperrealnosti sastavljeno je iz niza slika koje svoje uporište nemaju u empirijskoj stvarnosti, već *ex adverso* svaka od tih slika svoje značenje dobija isključivo iz drugih slika. Govoreći u tom kontekstu, **komunikacijska redundancija i posljedično prezasićenost informacijama, koje svoj smisao nerijetko ne preuzimaju iz empirijskog realiteta, kod medijskih recipijenata, dovode do kognitivne disonance, nerazumijevanja, pa ponekad sasvim paradoksalno i do potpune neinformiranosti i općeg neznanja.** O tome svakako piše i Bodrijar: „*Nalazimo se u univerzumu u kome ima sve više informacija, a sve manje smisla*“. (Bodrijar, 1991:83) **Posrednička i ništa manje značajna agenda setting funkcija koju preuzimaju masovni mediji u kontekstu diseminacije za društvo relevantnih informacija, a čije usvajanje ubitnome determinira konstrukciju i percepciju socijalne realnosti i socijalnih problema, u službi su ne samo informiranja, već i definiranja svijeta u kojem živimo, bodrijarovski rečeno, svijeta hiperrealnosti.** U skladu s tom konstatacijom, **na djelu je sveopća komunikacijska kolonizacija stvarnosti, što ipso facto implicira činjenicu da je stvarnost u sve značajnijoj mjeri zapravo medijski producirana kategorija.**

5.1.1. Teorijski model hipodermičke igle

I danas aktuelna i značajna teorija o „potkožnom“ utjecaju medija postulirana je još 1920-ih godina. Naime, teorija hipodermičke igle ili sinonimno teorija magičnog metka, metaforički implicira činjenicu da mediji imaju neposredan utjecaj na publiku koja im je izložena s mogućnošću da u izvjesne društvene grupe „ubrizgaju“ informacije anticipirajući pri tome željeni ishod, odnosno intencionalnu reakciju publike. Prema teorijskim postulatima ove teorije, ciljana publika se predstavlja kao pasivna i inertna u nastojanju da se odupre ovako direktnom utjecaju, što persuazivnu medijsku komunikaciju čini umnogome efektivnom u smislu prethodno anticipiranih intencija. Prema linearnom komunikacijom modelu sadržanom u teoriji hipodermičke igle, mediji djeluju persuazivno eliminirajući mogućnost racionalnog, kritički orijentiranog rezonovanja, kod recipijenata njihovih sadržaja.

Jedan od najindikativnijih egzemplara ove teorije, ali i samog načina na koji su mediji ustvari u mogućnosti da stvore vještačku opasnost i tako snažno afektiraju ponašanje ljudi jeste svjetski poznata radio-drama „*Rat svjetova*“ koju je 1938. godine emitirao Orson Welles. Zahvaljujući lažnim uključenjima s terena, uznemirujućim tonom prezentacije, te uvjerljivim dijalozima, Welles je uspio izazvati masovnu paniku i strah kod stanovništva plasirajući dezinformaciju kako je došlo do invazije Zemlje od strane Marsovaca, na taj način potvrdivši svoju tezu o tome koliko su ljudi uistinu spremni povjerovati u sve što čuju iz „*nove magične kutije nazvane radio*“.

Uprkos činjenici da teorija hipodermičke igle danas nije općeprihvaćena prevashodno zbog nedostatka znanstvenih dokaza, njene teorijske postavke se i dalje intenzivno polemiziraju unutar akademskih krugova i to naročito u kontekstu medijskog utjecaja na društvo i društvenu percepciju rizika.

5.1.2. Teorija kultivacije

Teorija kultivacije jedna je od najznačajnijih sociološko-komunikoloških teorija ukoliko u centar problematike pozicioniramo nesagledivi utjecaj masovnih medija na društvo i socijalni život uopće. Navedena teorija konceptualizirana je od strane George Gerbner-a 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, a središnje mjesto u okviru nje zauzima razmatranje dugoročnog utjecaja televizije na percepciju, stavove i uvjerenja publike koja joj je konzistentno izložena. U sklopu teorije kultivacije kao primarni problem se ne ističe sama sposobnost televizije da utječe na parcijalni stav gledalaca o određenom specifičnom socijalnom problemu, nego mnogo kompleksnije i dugoročnije-utjecaj na formiranje moralnih matrica, kulturnih i socijalnih vrijednosti i stavova, kao i generalnih vjerovanja o svijetu uopće. Shodno navedenom, Gerbner zastupa stav da je kultivacija specifična vrsta nenamjernog, nesvjesnog, latentnog procesa učenja i usvajanja socijalnih i kulturnih obrazaca, a koja nastaje kao rezultat akumulacije izloženosti TV ekranu, odnosno televizijski posredovanim sadržajima. Prema njegovim teorijskim postavkama ono što gledalac vidi na ekranu postaje svojevrsna osnova za kreiranje mentalnih slika i krucijalnih predodžbi, pa i modusa djelovanja individue u socijalno praktičnom smislu. Izrazito se bitnim čini naglasiti da teorija kultivacije polazi od premise da sadržaj televizijskih emisija suštinski ne reflektira stvarna događanja u „spoljašnjem“ svijetu, već apstrahira da taj sadržaj pruža medijsku predstavu vještački konstruiranog svijeta fokusiranog na izvjesne situacije i probleme ovisno o volji i specifičnom interesu kontrolora medija. To svakako rezultira činjenicom da permanentna izloženost ovakvim sadržajima uz nedostatak neposrednog iskustva povodom brojnih pitanja, stvaraju vještački, medijski oblikovan i posredovan svijet, koji za gledaoce/konzumente postaje sve stvarniji. Nalazi ogromnog broja studija, vođenih proteklih nekoliko decenija, u bitnome podržavaju teorijske postulate teorije kultivacije i kao takvi upućuju na zaključak da kumulativno izlaganje medijskim sadržajima ne samo da kultivira svjetonazore, društvene vrijednosti i ideje koje su komplementarne onome što se vidi upravo u okviru masovnih medija, već dugoročno ostvaruje utjecaj i na dinamiku društvenih promjena, odnosno na održavanje statusa quo u društvu. Međutim, teorija kultivacije je često kritizirana zbog svoje nedosljednosti i simplificiranja, a Gerbner je kasnije modificirao teoriju dodavši joj koncepte „mainstreaming“ i „rezonanca“. Naime, pojam rezonance sugerira da će ljudi, čije je prethodno iskustveno polje više povezano s onim sadržajem i simboličkim formama koje se posredstvom medija diseminiraju, neposrednije i snažnije biti pod njihovim utjecajem. Stoga je, sudeći prema Gerbnerovom

stanovištu, životno iskustvo značajan faktor za uspostavljanje kako kognitivne, tako i afektivne rezonance.

Vještački konstruiran, medijski induciran svijet, pojavljuje se kao osnova za formiranje percepcije ljudi o brojnim pitanjima od društvene važnosti, kao što je i samo pitanje percepcije rizika, kao socijalno sve značajnijeg fenomena.

U okviru brojnih socioloških istraživanja, koja za svoj predmet imaju korelaciju medijskog djelovanja i socijalne konstrukcije rizika, upravo se teorija kultivacije pojavljuje kao instrumentalna teorija u cilju istraživanja efekata izloženosti masovnim medijima na percepciju rizika.

VI. POZICIONIRANJE FENOMENA RIZIKA U MEDIJSKI DISKURS

6.1. Diskurs rizika u masovnim medijima: Moć konstruiranja socijalne percepcije

„Bez tehnika vizualizacije, bez simboličkih formi i bez masovnih medija rizici nisu ništa, oni u društvenom smislu ne postoje“- upravo je u ovoj sentenci sadržana temeljna premisa na kojoj Beck u svom članku *„Living in the world risk society“* zasniva postojanje kompleksnog koncepta društva rizika, ali i postojanje samog rizika kao socijalno percipiranog i prihvaćenog fenomena. U okviru trenutne dominantne komunikacijsko-socijalno-tehnološke paradigme kategorija rizika u sve značajnijoj mjeri postaje integralnim segmentom medijskog diskursa.

Sudeći prema Beckovim teorijskim postulatima i shodno dominantnoj socijalno-komunikološko-tehnološkoj paradigmi, medijalizacija rizika predstavlja krucijalni preduslov društvene percepcije izvjesne situacije/pojave kao rizične, odnosno potencijalno opasne. U okviru navedenog procesa medijalizacije, masovni su mediji označeni kao najprisutniji, pa u tom smislu i determinirajući faktor socijalne konstrukcije stvarnosti uopće, pa s tim u vezi i esencijalni činilac kreiranja socijalne svijesti o prisutnosti različitih vrsta rizika. Kitzinger (1999) tvrdi da čak i selektujući koje informacije prezentirati i na koji način, mediji postaju krucijalni agensi u komunikaciji, pa samim tim i konstrukciji rizika kao socijalnog koncepta. Drugim riječima, već samim procesom **selekcije sadržaja i valorizacije vijesti** koje će posredstvom masovnih medija biti diseminirane, otpočinje kompleksni proces modeliranja svijesti i percepcije recipijenata. Opće je poznato da je diskurs rizika u okviru medijskih institucija ubitnome *selektivan* i kao takav je u svojevrsnom odnosu interdependencije s različitim socijalnim, kulturnim, ekonomskim, te političkim faktorima koji na izvjestan način determiniraju njegovo postojanje unutar društvenog sistema. *„Medijske organizacije predstavljaju jedan od najznačajnijih faktora involviranih u proces socijalne konstrukcije rizika.“* (Short, 1984:721)

Frank Knight (1921), jedan od vodećih akademika koji je u centar svog istraživanja pozicionirao fenomen rizika, pružio je revolucionarne doprinose kada je riječ o objektivnoj i subjektivnoj interpretaciji vjerovatnoće manifestacije određenih rizika. Slične diskusije koje su se vodile početkom devedesetih oblikovali su zajedničke akademske poglede na distinkciju između objektivnih rizika, koji su empirijski utemeljeni, te kao takvi prepoznatljivi i mjerljivi, i subjektivnih tipova rizika, koji se dominantno temelje na individualnoj percepciji, i koji su općenito prihvaćeni kao iracionalni i uglavnom nepouzdana, odnosno subjektivno konstruirani.

Izvještaj o riziku koji je objavilo Kraljevsko društvo 1992. godine također je razmatrao značenjsku diskrepanciju između objektivnog i subjektivnog tipa rizika. Rezultati navedenog izvještaja su nedvosmisleno ukazali na to da rizik postaje „kulturni konstrukt“ sugerirajući pri tome da ne postoji jedinstven objektivni pogled na neki određeni rizik i da će različiti pojedinci i društvene grupe na rizik reagirati percipirajući ga na drugačiji način i to na bazi svog sistema vrijednosti, kao i prethodnog iskustvenog polja.

Ne umanjujući važnost objektivnog i empirijski utemeljenog postojanja rizika, u nastavku rada akcenat će biti stavljen na *socijalnu dimenziju rizika kao fenomena* i neospornu činjenicu da rizike, kao socijalne konstrukte, ne treba simplificirano i kategorično definirati kao objektivne prijetnje ili anticipacije katastrofa (Beck), već kao društveno općeprihvaćenu svijest o postojanju tih prijetnji. Dakle, polazeći od premise da su rizici društveno konstruirani fenomeni, odnosno polazeći iz društveno konstrukcionističke pozicije razmatranja rizika, rizik kao koncept nikada u potpunosti nije objektivn ili prihvaćen odvojeno od našeg postojećeg sistema vrijednosti, moralnih i kulturnih obrazaca. Drugim riječima kazano, ono što percipiramo kao rizik ili potencijalnu prijetnju u neposrednom je kauzalnom odnosu s već postojećim znanjem, stečenim iskustvom, kao i ranije utvrđenim obrascima i normama društvenog djelovanja. Ovakav pristup problematiziranju rizika eksplicira sveprisutno pitanje zašto različita društva različito reagiraju na izvjesne rizike ili zašto se percepcija rizika kod individua unutar istog društva razlikuje u svom intenzitetu. Nadalje, mnogo je faktora koji variraju od osobe do osobe i shodno čijem se intenzitetu djelovanja na individu percepcija rizika diferencira, bilo da su to socio-demografske karakteristike, religijska uvjerenja, pripadnost i identifikacija s određenim društvenim grupama, kulturni modeli ili ništa manje značajni- *efekti omniprezentnog medijskog djelovanja*. Također je izrazito bitno akcentirati da su pojmovi *intertekstualnosti* i *interdiskurzivnosti* ključni za razumijevanje rizika kao koncepta budući da se riziku ne pripisuje isto značenje u socijalnom, tehnološkom, ekološkom, političkom, ekonomskom ili nekom drugom diskursu. U tom kontekstu promišljajući, masovni mediji igraju esencijalnu ulogu shodno činjenici da njihov zadatak, prilikom prezentiranja rizika, podrazumijeva temeljito poznavanje i formiranje svojevrsnih korelacija između svakog od mogućih diskursa u kojima se izvjesna kategorija rizika pojavljuje, pa i reflektira u smislu potencijalnih konsekvenci.

„Beckovo razumijevanje „refleksivne modernosti“ ga teorijski vodi ka tvrdnji da mediji, ne uzimajući u obzir njihova komercijalna traganja za rejtingom, čitateljima i prihodima i posljedičnim paradiranjem spektakla, drame i zabave, mogu poslužiti za fokusiranje pažnja na najnovije tehnološki izazvane katastrofe i ekološke nesreće.“ (Cottle, 1998:9)

Beckova razmatranja impliciraju zaključak da je koncepcija „društva rizika“ teorijski predisponirala masovne medije kao ključno mjesto socijalne konstrukcije rizika, polje socijalnih izazova, ali i kao sferu socijalne kritike na nedostatak institucionalnih odgovora na rizične situacije.

Polje djelovanja masovnih medija predstavlja specifičan i omniprezentan domen definiranja i konstruiranja društvene stvarnosti uopće, što implicira činjenicu da je uporedo riječ i o relevantnom domenu konstrukcije sociološkog koncepta rizika, kao jednog od segmenata te stvarnosti. **Naime, u cilju sveobuhvatnijeg razumijevanja diskursa rizika unutar medija, posebno se značajnim čini istaći da se medijska prezentacija rizika ne odnosi na rizik kao koncept u njegovoj formalnoj, holističkoj definiciji, već na specifičan, parcijalni segment njegove realizacije unutar socijalnog realiteta-konkretan događaj ili parcijalnu novinarsku priču.** Produkcijski ciklus vijesti, njihova organizacija i svakodnevna rutina utječu na način na koji se medijski pokriva rizična problematika. S tim u vezi, Kristiansen (1988) tvrdi da medijsko izvještavanje o rizicima ima tendenciju da bude orijentirano na parcijalni događaj, a ne na izvjesno pitanje/problem u općenitom smislu. Nadalje, medijski akcenat stavljen isključivo na rizične događaje, ubitnome se reflektira i na nemogućnost involviranja medija, ali i šire javnosti, u proaktivnu javnu diskusiju koja za svoj primarni cilj ima sprječavanje potencijalnog katastrofalnog ishoda. *„Naglasak na izvještavanju o događajima znači da će curenje podataka biti vijest, dok će zagađenje zraka ili radioaktivno zračenje ostati u pozadini i imati manje šanse da postane „vijest dana“.“* (Allan, 2000:8) Čini se bitnim istaći i da medijska pažnja, kada je riječ o određenim rizičim pitanjima s produženim ciklusom manifestacije, poput globalnog zagrijavanja, biva generirana prevashodno povezivanjem tog rizika s određenim političkim ili medijskim **događajem**.

Valja napomenuti i činjenicu da nisu svi medijski diseminirani rizični događaji indikatori rizika u općem smislu. Pojedini „jednokratni“ incidenti se stoga mogu izolirati u smislu njihove relevantnosti u drugačijim okolnostima ili govoreći u kontekstu budućih rizika.

Rizik se unutar medijske paradigme rijetko pojavljuje kao eksplicitna tematika vijesti, preciznije, više je riječ o implicitnom prožimanju koncepta rizika u sklopu izvještaja o nesrećama i ljudskim tragedijama. **Prevashodno putem latentnog procesa selekcije i kontekstualizacije konkretnih događaja, koji predstavljaju neposrednu empirijsku manifestaciju fenomena rizika, masovni mediji su ključni agens kreiranja implicitnih poveznica u konstrukciji generalne socijalne svijesti i percepcije rizika.** Istraživanja pokazuju i da je sam proces medijske selekcije informacija u odnosu interdependencije s

brojnim faktorima, a kao jedan od relevantnijih se izdvaja i individualno profesionalno novinarsko znanje iz brojnih polja u okviru kojih se rizik kao fenomen suštinski i manifestira. Kao ništa manje bitan činilac pojavljuju se i profesionalne etičke norme.

Posebno je bitno apstrahirati činjenicu da je medijsku prezentaciju rizika sasvim pogrešno promatrati izvan socijalnog, ekonomskog i političkog konteksta kojim je ona suštinski i određena. Drugim riječima, masovni mediji predstavljaju konstitutivni element složenog društvenog sistema, pa je stoga njihovo djelovanje nemoguće promatrati izolirano budući da je ono ubitnome uslovljeno funkcioniranjem i relacijom s ostalim podsistemima. Naime, **diskurs rizika koji se razvija u domenu djelovanja informativnih medija podrazumijeva intertekstualnost i interdiskurzivnost, primjenu različitih tehnika i postupaka, te upotrebu brojnih simboličkih formi koje omogućavaju formiranje i zastupanje specifičnog ugla gledanja koji je komplementaran parcijalnim interesima i motivima vodećih aktera koji su zapravo u pozadini medijski predstavljenog diskursa.**¹⁰

Posredstvom rizički intoniranih medijskih sadržaja i formi, kao i putem medijski produciranog diskursa rizika uopće, te zahvaljujući procesima globalizacije i sveprisutnosti medija u životu savremenog čovjeka, masovni informativni mediji posjeduju **manipulativnu moć kontrole društva koja za svoju rezultantu nerijetko ima iracionalno, afektivno orijentirano ponašanje društvenih jedinki.**

Moglo bi se reći da je **diskurs rizika** unutar medijske paradigme sačinjen od nekoliko segmentarnih faktora čija sinteza omogućava prethodno opisani medijski utjecaj na konstrukciju socijalne percepcije rizika kao fenomena.

Specifični elementi rizičnog medijskog diskursa sadržani su prevashodno u:

1. predstavljanju aktera, akcija i objekata rizika;
2. posredovanju znanja o izvjesnoj rizičnoj pojavi/situaciji shodno specifičnim medijskim interesima i motivima;
3. anticipaciji posljedica manifestacije rizika;
4. modeliranju *profila „žrtve“ rizika.*

¹⁰ Kao ilustrativan primjer medijske prezentacije rizičnih pojava unutar društva, vođene prevashodno parcijalnim motivima i interesima, može poslužiti diseminacija informacija i vijesti u čijem su fokusu nuspojave određenih vakcina. Naime, sasvim je jasno da postoji uočljiva diskrepancija između modusa medijske prezentacije istovjetne pojave (u ovom slučaju efekata vakcinisanja) promatrajući iz ugla proizvođača vakcine, nezavisnog stručnjaka i majke koja treba pristupiti vakcinisanju svog djeteta. U tom smislu govoreći, medijski producenti su krucijalni akteri koji određuju čiji će glas biti predstavljen medijskim posredništvom.

U posljednjem segmentu, medijskom procesu modeliranja profila „žrtve“, ogleda se možda i najznačajniji i najneposredniji agens djelovanja na konstrukciju percepcije rizika kod individue izložene diskursu rizika u okviru medija. Prilikom recepcije rizički intoniranih medijskih sadržaja odvija se *proces identifikacije* s profilom potencijalne žrtve što u značajnoj mjeri dovodi do produbljivanja i intenziviranja percepcije rizika kod recipijenata/konzumenata medija.

Govoreći o masovnim medijima, kao primarnom izvoru informacija u „društvu rizika“, i esencijalnoj ulozi koju igraju u kompleksnom procesu formiranja društvene svijesti o rizicima, Beck apstrahira nužnost vizualnog prezentiranja rizika u cilju njegovog općeg prihvaćanja i percepcije unutar socijalnog konteksta. Praveći svojevrstne poveznice između navedene potrebe za vizualizacijom rizika i nesagledivih mogućnosti medijskih tehnologija da događaje efektivno približe publici, moć masovnih medija da snažno utječu na percepciju recipijenata atribuiraju upravo efektivnom vizualnom predstavljanju rizika. Na taj su način, prema Beckovim tvrdnjama, medijska sposobnost efektivne vizualizacije i socijalna percepcija izvjesnog rizika u kauzalnom odnosu. Vizualiziranje rizika utječe na recepciju i interpretaciju medijskih sadržaja i ubitno pruža doprinos podizanju kolektivne društvene svijesti o postojanju određenog rizika čineći ga na taj način razumljivijim, relevantnijim i bližim recipijentu. Kitzinger također tvrdi da medije, a posebno televiziju, zapravo privlači „spektakularni spektakl“. Stoga, postojanje snažnih vizuelnih predstava povećava šansu za efektivnije medijsko izvještavanje o određenom riziku.

6.2. McLuhanova paradigma figure i pozadine u medijskom diskursu rizika

Referirajući se na teorijski doprinos Marshalla McLuhana na polju proučavanja složenog procesa komuniciranja i njegovog utjecaja na fluidne promjene unutar društva, svaka se kultura, kao i svaka pojedinačna situacija unutar određenog kulturnog okvira može promatrati i promišljati posredstvom svojevrstne paradigme figure i pozadine. „*Gramatički oblikovana rečenica pokušava zahvatiti cjelinu mišljenog fenomena, ali u osnovi pravolinijski zasijeca samo jednu njegovu dimenziju. McLuhan to uspoređuje s odnosom figure i pozadina na kojoj se ta figura prikazuje percepciji.*“ (Alić, 2009:53)

Razmatrajući paradigmu figure i pozadine, figura je element koji se nalazi u prednjem planu, planu koji nam se plasira i koji je shodno tome dominantan i najvidljiviji, dok s druge strane pozadina predstavlja sporedni plan koji se nerijetko u potpunosti zanemara. Usredotočenost na figuru, kao i navika apstrahiranja likova/figura od pozadine, onemogućavaju percepciju i spoznaju kompletne slike, uskraćujući na taj način individuu za potpuni, višedimenzionalni doživljaj situacija i događaja. Stoga predmet promatranja ne biva shvaćen u svojoj cjelosti i kompleksnosti već u svom fragmentiranom, selektivno determiniranom i najčešće simplificiranom prikazu. Hipnotizirani novonastajućim figurama ostajemo zarobljeni u uskim okvirima medijski fragmentirane percepcije koja nam je prezentirana i samim time nametnuta. „*Pravo značenje bilo koje „figure“, bilo da je riječ o osobi, socijalnom pokretu, tehnologiji, instituciji, komunikacijskom događaju, tekstu ili ideji, ne može se utvrditi ukoliko se u obzir ne uzme pozadina i okolina u kojoj figura djeluje. Pozadina pruža kontekst odakle nastaje puno značenje i važnost figure.*“ (Logan, 2011:2)

Eksplicirana koncepcija relacije figure i pozadine poslužit će nam kao instrumentalna paradigma pri promišljanju i razumijevanju medijske prezentacije rizičnih pojava unutar društva i intencionalnog medijskog izdvajanja rizične situacije/pojave iz njenih kontekstualnih okvira. Na taj se način umnogome dokida kompleksnost pozadinske slike, a predstavljanje rizika biva fragmentirano i simplificirano. **Upravo se apstrahiranjem događaja od pozadine i procesom simplifikacije medijske interpretacije rizika omogućava posredovanje parcijalnog, jednodimenzionalnog, unificiranog pogleda na izvjesnu pojavu bez sagledavanja pozadinske kompleksnosti. Čini se sasvim jasnim da ovakav način narativne strukture u okviru koje izostaju pozadinske informacije u korist predstavljanja isključivo dramatičnog aspekta određenog događaja/pojave, posljedično rezultira i modeliranjem fragmentirane, medijski indukovane svijesti i socijalne percepcije rizika.** Tu dolazimo i do koncepta općeg neznanja i upravo se u tom domenu nalazi prostor mogućnosti oblikovanja

percepcije rizika shodno specifičnom interesu određenih medijskih institucija, odnosno njihovih kontrolora. Naime, praznina u znanju prosječnog recipijenta rizički intoniranih medijskih sadržaja, omogućava manipulaciju podacima i informacijama i s tim u vezi posredovanje selektivne slike što afirmira i prethodno predočenu tezu da mediji, već samim procesom valorizacije vijesti i selekcije informacija, utječu na način recepcije diseminiranog sadržaja.¹¹ Upravo se u navedenom prostoru nalazi „*informacijski vakuum*“ između znanja eksperata i informiranosti prosječnog konzumenta medija.

Izrazito se bitnim čini spomenuti i rezultate istraživanja koje je proveo Centar za savremene kulturne studije, a čiji nalazi upućuju na zaključak da medijski subjekti svoj rad ne temelje na neutralnom širenju slika stvarnosti, već upravo suprotno, na stvaranju i posredovanju ideoloških konstrukata i to dominantno u funkciji autoriteta i moći, bilo da je ona ekonomske ili političke prirode.

Stoga se nedostatak sveobuhvatnog razumijevanja složenih modernih rizičnih pitanja i pojava može atribuirati medijskoj manipulaciji prazninom u znanju prosječnog medijskog recipijenta koji je shodno svom polju neznanja generalno podložan utjecaju i usmjeravanju percepcije. Na mjesto velikog jaza između korpusa znanja eksperata za određena pitanja i fonda znanja i opće informiranosti prosječnog recipijenta, stupaju mediji koji u svojoj informativnoj i obrazovnoj funkciji ostvaruju značajan utjecaj na formiranje socijalne percepcije. Posebno se čini bitnim naglasiti i to da publika, prvenstveno načinom svoje interpretacije, također značajno utječe na kreiranje značenja medijskih sadržaja. Paralelno sa samim procesom kodiranja medijskih poruka, veoma bitnu poziciju zauzima i dekodiranje njihovih značenja prilikom recepcije. **Univerzalni medijski trend sveopće dostupnosti vijesti, perpetuiran efektima globalizacije, u sve značajnijoj mjeri učestvuje u stvaranju društva veće izloženosti kompleksu složenih rizičnih pitanja.** Paralelno s tim procesima sasvim paradoksalno se odvija i proces izgradnje društva obilježenog nedostatkom stručnog mišljenja i medijski posredovanog fonda relevantnih naučnih i stručnih informacija i znanja, koji bi bio u funkciji razumijevanja te složenosti i slojevitosti. Na taj način medijski subjekti predstavljaju krucijalne nosioce sveopće društvene izloženosti diskursu rizika uzrokujući pri tome pojačan osjećaj nesigurnosti unutar savremenog društva, društva rizika čije konture teorijski počinje iscrtavati Ulrich Beck još davne 1986. godine.

¹¹ U okviru prethodnog naslova ovog poglavlja taksativno su pobrojani segmentarni dijelovi čija sinteza čini diskurs rizika u sklopu medijske paradigme. Kao jedna od komponenti rizičnog medijskog diskursa pojavljuje se i posredovanje znanja o izvjesnoj rizičnoj pojavi/situaciji shodno specifičnim medijskim interesima i motivima. Upravo se u tom segmentu nalazi prostor manipulacije podacima i informacijama, koje uglavnom bivaju jednodimenzionalno prezentirane.

6.3. Dominantni obrasci medijskog izvještavanja o riziku: simplifikacija, amplifikacija ili minimiziranje rizika

Generalno govoreći, savremene analize medijacije rizika detektiraju i izdvajaju dva dominantna obrasca unutar medijskih priča koje se odnose na diskurs rizika. Prvi obrazac upućuje na to da medijska prezentacija rizika uglavnom ne reflektira stvarnost, kao što su to prethodno i definirali brojni istraživači. (v. Combs i Slovic, 1979; Greenberg, Sachsman, Sandman i Salamone, 1989). Drugi preovlađujući obrazac medijskog izvještavanja o rizičnim pojavama unutar društva sugerira zaključak da novinarske priče sadrže veoma malo relevantnih, naučno utemeljenih informacija o izvjesnom riziku koji predstavljaju. Većina istraživača zastupa stav da je medijacija rizika obilježena uglavnom prethodno navedenim obrascima upravo zbog površnog nivoa medijske analize koja bi u pravilu podrazumijevala sintezu različitih diskursa unutar kojih se određena rizična pojava zapravo i manifestira. Gotovo svi autori organizacijske i profesionalne varijable u radu novinara označavaju kao centralne faktore prilikom medijske selekcije i kontekstualizacije informacija. Greenberg (1989) u svojoj studiji tvrdi da odabir tema TV novinara u značajno većoj mjeri ovisi od prethodno ustanovljenih novinarskih standarda valorizacije vijesti (koji se smatraju organizacijskom varijablom) nego o stvarnom intenzitetu i nivou opasnosti od određenih rizika. Ekvivalentno Greenbergovim tvrdnjama, Singer i Endreny (1987) ističu da medijska pokrivenost određenog rizika najčešće nije komplementarna intenzitetu tog rizika, a takav odnos prevashodno ekspliciraju procesom novinarske selekcije vijesti koji je dominantno oslonjen na ustanovljene standarde vrednovanja vijesti, na ono što se medijski promatrajući percipira kao „*newsworthy*“ (*vrijedno izvještavanje*). Breed (1955) ističe da su novinari, jednom kad se zaposle, podvrgnuti normativnoj socijalizaciji unutar redakcije gdje usvajaju standardizirane obrasce i kriterije vrednovanja informacija. Altheide i Snow (1991) također navode kako je postžurnalistička era karakteristična upravo po izvorima informacija koji produciraju događaje kompatibilne isključivo s prethodno ustanovljenim standardima medijske valorizacije vijesti.

Kitzinger (1999) tvrdi da novinari prilikom selekcije informacija biraju one rizike koji svojim djelovanjem afektiraju veći broj osoba, koji su po svojoj manifestaciji neuobičajeni, kao i priče koje se mogu povezati s ljudskim licima, priče koje podrazumijevaju jasan prikaz profila žrtve, te priče u kojima je **figura „žrtve“** poznata ili ugledna osoba. Odsustvo jasne predodžbe „postojećih“ žrtava potencijalnu medijsku priču čini manje relevantnom budući da pri tome izostaje **personalizacija rizika**, odnosno izostaje pružanje mogućnosti identifikacije

recipijenta s profilom žrtve. Upravo iz navedenog razloga, hipotetičke ili potencijalne žrtve često ne osiguravaju medijsku pokrivenost rizične pojave. Pored navedenog, uglavnom se biraju parcijalni, neposredni događaji s „instant“ efektima, a ne dugoročni procesi s kumulativnim posljedicama koje se manifestiraju protokom vremena. Geografska, ali i nimalo manje važna socijalna distanca manifestacije rizika u odnosu na ciljnu publiku, također je jedan od bitnih činilaca u medijskom diskursu. Dok specifični rizični događaji u izvjesnoj državi rezultiraju popunjavanjem naslovnih strana i širokom medijskom popraćenošću, u određenim državama isti nerijetko bivaju potpuno zanemareni.

Referirajući se na Kitzinger, broj osoba koje su žrtve izvjesnog tragičnog događaja često je izrazito relevantan kriterij, a ponekad i determinirajući činilac kada je riječ o intenzitetu njegove medijske popraćenosti. Uvažavajući navedeni kriterij, može se objasniti i to zašto avionske nesreće, u pravilu, dobijaju puno više medijskog prostora od naprimjer-automobilskih. Razmatrajući proces medijske valorizacije rizičnih događaja ne treba zanemariti ni *faktor neuobičajnosti*. Naime, rizici koji su po prirodi svoje manifestacije neočekivani, neobični ili rijetko viđeni privući će veću pažnju javnosti, pa samim tim i medija. „*Neuobičajeni rizici atraktivniji su od već poznatih. Generalno, „čovjek je ujeo psa“ je vijest, a ne obratno.*“ (Dunwoody i Peters, 1992:205)

„*Rijetka opasnost značajnija je od uobičajene, ostale su jednake; nova opasnost je značajnija od stare; dramatična opasnost-ona koja ubije mnogo ljudi, odjednom i misteriozno-mnogo je značajnija od dugo poznate bolesti.*“ (Singer i Endreny, 1987: 13)

Govoreći prevashodno u sociološkom kontekstu, i različiti socijalni pokreti mogu ostvariti značajan utjecaj kada je riječ o medijskoj pokrivenosti određene rizične društvene pojave. Kao eklatantan primjer ovog faktora unutar diskursa rizika u medijima može poslužiti uloga ženskog zdravstvenog pokreta u skretanju pažnje javnosti na važnost prevencije raka dojke. Pored navedenog, posljednjih je godina uočen brzorastući trend, u okviru kojeg građansko novinarstvo postaje sve značajniji činilac kriznog izvještavanja shodno činjenici da javnost, zbog pada povjerenja u medije, sve više vjeruje ovom tipu medijskog izvještavanja, ma koliko ono moglo biti neprofesionalno.

Combs i Slavic (1979) također smatraju da je način medijacije rizika uglavnom rezultat profesionalno orijentiranog i prilagođenog razmišljanja posredstvom kojeg se vrši selekcija vijesti i to na bazi standardiziranih kriterija valorizacije. U takvim okolnostima novinari uglavnom, shodno nedostatku vremena i nemogućnosti sagledavanja pozadinske slike, posežu za prezentacijom parcijalnih događaja, koji u najznačajnijoj mjeri zadovoljavaju prethodno

opisane kriterije, najčešće izvan njihovih kontekstualnih okvira pri čemu naučna i stručna eksplikacija rizika i njegovih posljedica nerijetko izostaju.

Proučavajući diskurs rizika u masovnim medijima, *Peter M. Sandman* (1994) je postulirao 7 fundamentalnih principa medijskog izvještavanja o riziku:

1. Učestalost medijskog izvještavanja o ekološkom riziku nije u korelaciji s ozbiljnošću tog rizika i njegovih posljedica u zdravstvenom smislu. Umjesto toga, medijsko se izvještavanje uglavnom oslanja na tradicionalne novinarske kriterije poput pravovremenosti i zainteresiranosti ljudi za određeni događaj/pojavu.

2. Unutar pojedinačnih medijskih priča o riziku, u većini njih fokus nije na kompleksnosti same prirode i svojstava rizika o kojem se izvještava. Suprotno, težište je više o krivici, strahu, gnjevu, kao i o drugim netehničkim pitanjima-dakle, nerijetko se izvještava o „sramoti“, a ne o konkretnoj „opasnosti“.

3. Kada se unutar vijesti prezentiraju isključivo tehničke informacije o riziku, ostvaruje se mali ili nikakav utjecaj na recipijente.

4. **U okviru medijskog diskursa alarmantni sadržaji o riziku su umnogome zastupljeniji od ohrabrujućih, pozitivno konotiranih ili čak neutralnih sadržaja.** Izuzetak su krizne situacije u okviru kojih je preovlađujuća intencija, sadržana u medijskim formama i sadržajima, orijentirana ka sprječavanju širenja masovne panike.

5. Odluka o tome koja će informacija biti diseminirana kao alarmantna ili optimistična/ohrabrujuća u ovisnosti je od mnoštva različitih faktora. Nerijetko se dešava i da medijska publika, shodno načinu medijske prezentacije izvjesnih događaja, biva alarmirana čak i onim informacijama koje bi stručnjaci za određene oblasti ocijenili, odnosno percipirali, kao optimistične ili pozitivno konotirane.

6. Novinari se u najvećoj mjeri oslanjaju na službene izvore. Koriste izvore koji izražavaju tendenciju da govore shodno svojim uvjerenjima; industriju i eksperte kada žele prezentirati „sigurnu“ dimenziju izvjesnog događaja/pojave, a građane i aktiviste u slučaju kada žele akcentirati „rizični“ rakurs.

7. Iako je konkurencija za novinarsku pažnju jača kada je riječ o izvorima posredstvom kojih se publika želi ohrabriti, nego o onima kojima se želi skrenuti pažnja na nešto, odnosno alarmirati, medijska popraćenost određene rizične pojave ovisi o još jednoj bitnoj distinkciji: vještim i osposobljenim izvorima nasuprot nestručnim.

U nedostatku jasne manifestacije i predodžbe potencijalnog rizičnog događaja, društveni konflikt i pitanje krivice postaju ključni poticaj za medijsko izvještavanje koje održava medijski diskurs rizika. Pidgeon (2012), u središtu čijeg je istraživanja bila medijska prezentacija klimatskih promjena, zastupa stav da će priče o riziku prije privući novinarsku pažnju i biti šire medijski pokrivena ukoliko sadrže neke od sljedećih komponenti:

- pitanje krivice/mogućnost da se neko okrivi, bila to službena ličnost ili istaknut pojedinac, institucija ili vlada, može biti relevantan kriterij u privlačenju medijske pažnje na određeni rizik ;
- navodne tajne i pokušaji zataškivanja;
- ljudski interes;
- veze s visokopozicioniranim osobama;
- konflikti;
- događaji koji predstavljaju signal/pokazatelj šireg trenda;
- izloženost većeg broja ljudi;
- snažan vizuelni efekat;
- veza sa seksom ili zločinom.

Načini medijskog diseminiranja informacija o rizičnim pojavama u društvu mogli bi se klasificirati u četiri prepoznata dominantna obrasca izvještavanja, uzimajući u obzir tip rizične pojave koja se prezentira, ali i pozadinu, odnosno razlog zbog kojeg se određena pojava predstavlja potencijalno opasnom:

- **Izvještavanje koje apostrofira isključivo negativne aspekte i posljedice određene rizične pojave u društvu** (stvara paniku i širi strah, nije orijentirano ka potencijalnim rješenjima, te nerijetko sadrži elemente senzacionalizma);
- **„Ublaženo“ izvještavanje čiji je fokus na mogućim rješenjima**, te „smirivanju“ situacije (akcent na nije isključivo na negativnim posljedicama kao kod prvog tipa, međutim ovakav tip izvještavanja može imati i negativnu konotaciju ukoliko se određena rizična situacija/pojaava tendenciozno simplificira, a njene posljedice neopravdano minimiziraju);
- **Deskriptivno izvještavanje** (predočavaju se isključivo fakti i svi poznati segmenti rizične pojave, bez davanja vlastite procjene potencijalnih posljedica koje rizična pojava eventualno može ostaviti);

- **Medijski konstruirani/imaginarni rizik** (najčešće u cilju intencionalnog zastrašivanja javnosti, stvaranja neke vrste profita od proizvodnje imaginarnog rizika, te skretanja pažnje s bitnih i realnih svakodnevnih problema). Nerijetko se kreira i krizni scenarij u cilju provociranja potrebe za nuđenjem adekvatnog rješenja. Debord to slikovito opisuje riječima: „*Sve dok je nužnost društveno snevana, san ostaje društvena potreba*“. (Debord, 2003: 12)

Relevantnim se čini istaći i činjenicu da je popratna pojava društvene percepcije i prihvatanja bilo koje rizične pojave u društvu njena **politicizacija**. To Beck najbolje približava riječima: „*tamo gdje su rizici modernizacije jednom priznati – a za to je potrebno mnogo, ne samo znanje o njima, nego i kolektivno znanje o njima, vjerovanje u njih i političko osvjetljivanje popratnih lanaca i posljedica – tamo rizici razvijaju jednu nevjerovatnu političku dinamiku*“. (Beck, 2001:112) Govoreći u ovom kontekstu, kao relevantan faktor medijskog izvještavanja o riziku, izdvaja se i ideja o nacionalnom interesu. Medijsko izvještavanje o određenom „političkom“ tipu rizika filtrira se i posredstvom ideja o vrijednostima i identitetu nacija.

6.4. Medijski perpetuirana spirala zabrinutosti

Medijski kanali komunikacije, posredstvom diskursa rizika i drugih dodatnih faktora, u mogućnosti su perpetuirati spiralu zabrinutosti i određeni tip rizika zadržati duže ili čak trajno na medijskoj agendi. Naime, govoreći u kontekstu prethodno spomenute interdiskurzivnosti, kao jedne od ključnih karakteristika rizika, rizici zadobijaju šire dimenzije i širu medijsku popraćenost, budući da bivaju prožeti unutar različitih društvenih diskursa. Drugim riječima, ukoliko određena rizična priča postane ne samo naučna i stručna, već i politička, utoliko se povećava intenzitet, kao i učestalost njene zastupljenosti unutar medijskog diskursa. Tako i politički odgovori i reakcije na rizična pitanja, koja čine medijsku agendu, neosporno utječu na zadržavanje određene rizične tematike unutar medija. Također, jedan segment djelovanja masovnih medija može pomoći da se određena rizična pojava/događaj zadrži na agendi drugih medija. Na taj je način kampanja Daily Mail-a u Velikoj Britaniji, orijentirana protiv kombinirane MMR vakcine, doprinijela da se ovo pitanje održi unutar medijskih kanala u cijeloj zemlji, uključujući i televizijska izvještavanja. Kao izrazito značajan faktor održavanja medijske spirale zabrinutosti treba istaći i reakciju, odnosno feedback publike na određeno rizično, medijski popraćeno pitanje, budući da novinari svoje djelovanje nerijetko orijentiraju upravo u pravcu ogorčenosti i bijesa javnosti. Pričama o strahovima i svojevrsnim skandalima, koje su u relaciji s određenim rizikom, može se stvoriti snažna relacija između novinara i ogorčene reakcije javnosti. Rezultati jedne od studija iz domena proučavanja korelacije između medijskog izvještavanja o riziku i feedback-a javnosti, upućuju na sljedeći zaključak: „*Reakcija javnosti, mjerena pismima, e-porukama i telefonskim pozivima, urednicima je pružila snažnu potvrdu da su izvještavanjem „dotakli“ svoju publiku i motivirala ih je da traže druge primjere priča koje bi mogle rezultirati ovim nivoom odgovora publike*“. (Harrabin et al, 2003:33)

VII. INTENCIONALNO MEDIJSKO PREDIMENZIONIRANJE RIZIKA

7.1. Medijski producirana politika straha

Idejni začetnik koncepta „društva rizika“, Ulrich Beck, u svom članku „*Živjeti u svjetskom rizičnom društvu*“ ističe da je fenomen rizika, u okviru modernog društva, indikativan činilac politike straha i masovne hysterije producirane, potaknute i predimenzionirane djelovanjem masovnih medija. **Govoreći u kontekstu medijskog produciranja politike straha, prevashodno govorimo o specifičnim medijskim formama koje su sračunate na postizanje senzacionalističkih efekata, podsticanje straha i masovne panike, čime se posljedično dokida sposobnost racionalnog kritičkog rasuđivanja prilikom recepcije medijskih poruka.** Masovni se mediji, posredstvom rizički i senzacionalistički intoniranih sadržaja, i u ovom aspektu pojavljuju u funkciji kreiranja socijalne percepcije rizika, a nerijetko i u funkciji njenog predimenzioniranja. U okviru procesa socijalizacije, društvene jedinice uče i stvaraju simboličke predstave o mnoštvu stvari unutar društva, pa tako i o strahu, kao jednoj od najsnažnijih ljudskih emocija. Naime, socijalna percepcija straha izgrađena je upravo na temelju društvene interakcije i komunikacije, pri čemu *masovna komunikacija*, zbog same svoje prirode, zauzima jednu od značajnijih pozicija. Čini se neophodnim istaći i činjenicu da percepcija ljudi o svijetu i društvu proizlazi prvenstveno iz njihovog životnog iskustvenog polja, koje je moguće diferencirati na direktno i indirektno iskustvo. Pri tome se neposredno/direktno iskustvo izjednačava s čulnim doživljajem „iz prve ruke“, odnosno konkretnim ličnim doživljajem određenog segmenta stvarnosti, dok se, s druge strane, indirektno/posredno iskustvo odnosi na doživljaj stvarnosti nastao kao svojevrsni produkt interpersonalne komunikacije i izloženosti masovnim medijima. Stoga se sasvim jasnim čini da se u fokusu našeg istraživanja nalazi upravo indirektni/posredni tip iskustva, koji pripada domenu djelovanja masovnih medija na individuu i njenu percepciju.

Uvažavajući činjenicu da se percepcija rizika dominantno konstruira i razvija unutar svoje dvije glavne dimenzije, dakle u kognitivnoj, ali i afektivnoj dimenziji¹², djelovanje ovakve vrste medijskih sadržaja i formi uglavnom targetira upravo afektivnu perceptivnu dimenziju, utječući na taj način prevashodno na emocije ljudi. U domenu djelovanja na

¹² S teorijskog aspekta promatrajući, kognitivna dimenzija percepcije rizika odnosi se prvenstveno na stjecanje znanja i razvijanje intelektualnih sposobnosti, počevši od prepoznavanja i zapamćivanja do sposobnosti rješavanja kompleksnih problema, vrednovanja, pa sve do kreacije novog znanja. S druge strane, afektivna se dimenzija ogleda u utjecaju na emocije, vrijednosti, kao i na kategoriju stava.

emocije zapravo i leži moć medijske manipulacije. „Glavna tema, koja prevazilazi specifična pitanja, proizvedena od strane postžurnalističkih medija, je strah.“ (Altheide i Snow, 1991)

Paradoksalna je i činjenica da je odgovornost medija, u smislu pružanja provjerenih i provjerljivih informacija, upravo u kriznim situacijama i rizičnim scenarijima zapravo najveća. U tom kontekstu govoreći, medijski neprofesionalizam dovodimo u usku povezanost s nedostatkom profesionalne etike, ali i s komercijalizmom, odnosno pukim vođenjem profitno orijentiranom logikom.

7.1.1. Diskurs straha-diskurs kontrole

U svrhu potpunijeg razumijevanja na koji način mediji zapravo konstruiraju koncept politike straha unutar javnog diskursa, poslužiti ćemo se paradigmom dvostruke dimenzije znaka, preciznije praveći distinkciju između označitelja i označenog. Označitelj (određena rizična tema) i označeno (strah) postaju povezani unutar medijskog konteksta. Javni diskurs i javna percepcija se modificiraju kada se medijsko izvještavanje neposredno povezuje s određenim konkretnim rizičnim pitanjima (zločin, droga, prirodna katastrofa). Ilustrirajući težnju da se konstruira uska povezanost straha s parcijalnim događajima, medijsko djelovanje se bazira na intenciji da izvjesna rizična tema postane sve prisutnija unutar medijskog, odnosno javnog diskursa. Naime, uspostavljenjem čvrstih asocijacija straha sa specifičnim temama, povećava se i osjećaj simboličke blizine s određenom temom, te se posredstvom tog procesa posljedično gradira i ukupni osjećaj nesigurnosti kod recipijenata. Brojne analize iz domena semiologije sugeriraju zaključak da riječi, koje su duži period korištene zajedno u javnom diskursu, postaju značenjski spojene baš kao označitelj i označeno, odnosno kao konotacija i denotacija. Na taj način eksplicite upotreba riječi „strah“ postaje redundantna budući da riječi poput „nasilje“, „kriminal“, „zločin“ u javnom diskursu *per se* impliciraju i podrazumijevaju osjećaj straha i nesigurnosti.

Psihoanaliza svakako pokazuje da je osjećaj straha najpogodnije tlo za manipulaciju individuum budući da, iz psihološkog ugla gledano, afektivna reakcija na strah ubitnome dokida racio i sposobnost kritičkog pristupa dekonstrukciji medijskih poruka.

Čini se bitnim akcentirati i da medijski popularni koncepti i mete straha uglavnom bivaju u posrednoj ili neposrednoj relaciji sa svojevrsnom ponudom potencijalnih rješenja prethodno prezentiranog problema. Budući da su mnogi socijalni problemi i rizici, generirani putem

medijskih poruka, povezani s političkim i drugim parcijalnim interesima, ne čudi činjenica da se upravo ta interesna i politička intervencija koristi ne samo za ponudu eventualnih rješenja, već i za samo definiranje i konstrukciju problema uopće. Jasno je da **diskurs straha na taj način posljedično generira i diskurs kontrole**.

Ljudska figura je involvirana u slučajevima kada je za održavanje medijskog diskursa straha nužno postojanje socijalnih identiteta kompatibilnih s esencijalnom medijskom intencijom. Nadalje, socijalna percepcija straha se povećava kada je određenoj medijskoj temi pridružen ljudski identitet i kreiran koncept „krivca“ i „žrtve“ s kojima se medijska publika može identificirati. Altheide (2003) tvrdi da u postmodernom dobu koncept žrtve predstavlja status i položaj u simboličkom okruženju obilježenom diskursom straha, a ne isključivo osobu, odnosno nekog ko je uistinu patio zbog neželjenih ličnih, socijalnih ili prirodnih stanja i okolnosti. S tim u vezi sugerira da smo svi potencijalne žrtve, te da se nerijetko sasvim nesvjesno, društveno nametnuto borimo za tu poziciju.

Eksplicitna upotreba riječi „*strah*“, njena polisemičnost u različitim kontekstualnim okvirima, te medijska upotreba njenih višestrukih izvedenica, u sve značajnijoj mjeri prožimaju javni diskurs. To se događa uglavnom kao dio rutinskog procesa produciranja vijesti, u okviru kojeg su i sami donosioci odluka „naučeni“ i naviknuti da svoje izjave formuliraju stavljajući ih u kontekst straha, prevashodno u cilju okupiranja ili preusmjeravanja pažnje javnosti.

Diskurs straha u masovnim medijima uglavnom je produciran kao rezultat specifične interakcije djelovanja komercijalnih medija, vođenih primarno profitnim motivima, medijskih formata i sadržaja orijentiranih isključivo ka zabavi, te medijske moći konstrukcije socijalnih problema i društvenog rizičnog diskursa, o čemu je bilo govora u prethodnim poglavljima rada.

David Altheide (1997) diskurs straha definira kao komunikaciju koja prožima svaki socijalni segment, kao simboličku svijest i društveno očekivanje usmjereno ka paradigmi u okviru koje koncepti opasnosti i rizika predstavljaju središnja svojstva društvenog okruženja. Anticipirajući način interpretacije medijskih sadržaja od strane recipijenata, medijske poruke su sračunate na postizanje senzacionalističkih efekata koji nerijetko obezbjeđuju iracionalno širenje straha unutar medijske publike.

Shaw i McCombs još 1977. godine tvrde da masovni mediji, selekcijom, kontekstualizacijom i samim procesom diseminacije informacija, igraju esencijalnu ulogu u modeliranju javnih agendi utječući na to o čemu će ljudi zapravo dominantno razmišljati. U ovom kontekstu može govoriti i o Gerbnerovoj teoriji kultivacije, detaljno ekspliciranoj u prethodnim poglavljima, koja je inače u funkciji instrumentalne teorije pri istraživanju efekata izloženosti medijima na

socijalnu percepciju. Valja istaći i da brojne druge komunikološke i sociološke studije također impliciraju zaključak da se medijska prezentacija nasilja, kriminala i sličnih društvenih pojava, obilježenih uglavnom negativnim predznakom, ubitnome reflektira na cjelokupnu percepciju javnosti, kao i na intenzitet osjećaja nesigurnosti i straha unutar društava. U suštini, sve studije koje za svoj predmet istraživanja imaju korelaciju djelovanja masovnih medija i percepcije javnosti kada je riječ o različitim socijalnim pitanjima i problemima, upućuju na činjenicu da je veza ova dva koncepta neporeciva. Temeljna distinkcija glede dobijenih rezultata ogleda se prevashodno u samoj prirodi navedene konekcije, kao i u pravcu njenog dugoročnog utjecaja. Drugim riječima, u najznačajnijoj se mjeri problematizira pitanje da li je medijsko izvještavanje zapravo u funkciji uzroka ili efekta/posljedice javne brige o kriminalu, izvjesnom tipu rizika i sličnim agensima, koji u okviru društvenog konteksta doprinose intenziviranju i produbljivanju osjećaja straha. Studije također sugeriraju i da javna percepcija socijalnih problema nerijetko inkorporira definicije, scenarije, ali i sam jezik i ustaljene fraze koje su integrativnim dijelom medijske prezentacije. Živeći u svojevrsnom paradoksu rastućeg životnog standarda i istovremenog povećanja osjećaja nesigurnosti, osjećaj straha u okvirima društva rizika je sveprisutan, a dijelom se smatra i neutemeljenim. Ta neutemeljenost se uglavnom atribuiraju utjecaju masovnih medija. Naime, postoji uočena tendencija da medijske organizacije ocrtavaju „opasnu“ sliku svijeta, uključujući pri tome različite varijable koje uspostavljaju i utemeljuju tu sliku, poput izvora rizika, profila žrtve, osoba koje treba okriviti za izazivanje određenog rizika, kao i osoba koje su odgovorne za kontrolu tog rizika. Ponekad mediji, prilikom izvještavanja o riziku, intencionalno isključuju neku od spomenutih varijabli i to najčešće u cilju predimenzioniranja, a ponekad i u cilju minimiziranja ili nepridavanja važnosti riziku, sve u zavisnosti od pozadinske namjere i motiva njihovog djelovanja. Mogućnost parcijalnog, jednodimenzionalnog predstavljanja rizika i njegovih konsekvenci, latentno izostavljajući pojedine segmente njegove kompleksnosti, omogućava medijima da stvore iskrivljenu sliku svijeta. S tim u vezi, u kontekstu diskurzivne konstrukcije rizika, mediji bivaju optuženi za rutinski senzacionalizam pri produkciji i diseminaciji vijesti. Rezultati mnogih studija, čijim je predmetom bilo istraživanje medijske prezentacije nasilja, upućuju i na zaključak da medijski sadržaji koji tretiraju nasilje i slične društvene, negativno konotirane fenomene, implicite utječu na to da recipijenti svijet percipiraju ubitnome opasnijim. Shodno činjenici da mediji nerijetko iskrivljuju i predimenzioniraju priče o nasilju, kriminalu i drugim pojavama s negativnim predznakom, intencionalno pretjerujući s grotesknim opisima teških i jezivih incidenata, medijska publika precjenjuje učestalost takvih tipova rizika u društvenom kontekstu i često potpuno pogrešno interpretira stvarnost.

Kitzinger (1999) naglašava kako mediji, zbog simplificiranog i tendencioznog načina izvještavanja, nerijetko bivaju okrivljeni za predimenzioniranje rizika, rasplamsavanje histerije, te na samom kraju i za neosnovano iskrivljavanje stvarnosti. Mills je još 1959. godine zagovarao nužnost činjenja svojevrsne distinkcije između ličnih i socijalnih problema, no elektronski su mediji, svojim snažnim utjecajem na društvenu percepciju, doprinijeli tome da se lični tipovi problema i rizika artikuliraju u socijalne. Simbolička poveznica između svakodnevnog života ljudi, mainstream kulture, informacijske tehnologije i „vijesti dana“ ubitnome podržavaju perpetuiranje medijskog narativa straha. Ekspanzija straha u medijskom kontekstu uglavnom se oslanja na standardizirane TV i portal formate koji favoriziraju kratke, dramatične, konfliktne, te vizuelno uzbudljive izvještaje, što se posljedično reflektira na produciranje specifične medijske politike, definirane prevashodno strahom.

Polazeći od premise da pretjerana izloženost i nekritički pristup medijskom izvještavanju o rizičnim društvenim pojavama ubitnome doprinose pasivizaciji i neangažiranosti publike, što je svakako jedna od konsekvenci širenja straha i stvaranja masovne panike, pasivni recipijent će, sasvim paradoksalno, još veći dio svog vremena provoditi uz medije tražeći nove informacije i dodatna pojašnjenja. Barrie Gunter je to prepoznao još 1987. godine došavši do sljedeće konkluzije: *„Povećan strah od potencijalne opasnosti u društvenom okruženju može ohrabriti ljude da ostanu u kućama, gdje više gledaju televiziju i bivaju izloženi programima koji zauzvrat samo jačaju njihove strepnje“*. (Gunter, 1987:270)

Potrebno je istaći da je strah zasigurno jedan od ključnih elemenata konstrukcije „društva rizika“ uopće. Shodno prethodno obrazloženom, medijski producirana politika straha, posredstvom ključnih dimenzija svoje manifestacije, podržava Beckov konceptualni model *„stanja stalne budnosti“*, pri čemu svoje konture sve snažnije zadobija *kultura permanentne nesigurnosti* na globalnom planu.

VIII. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

8.1. Analiza studija slučaja

8.1.1. Studija slučaja: Radio-drama Rat svjetova, umjetnost produkcije lažnih vijesti u rizičnom društvu

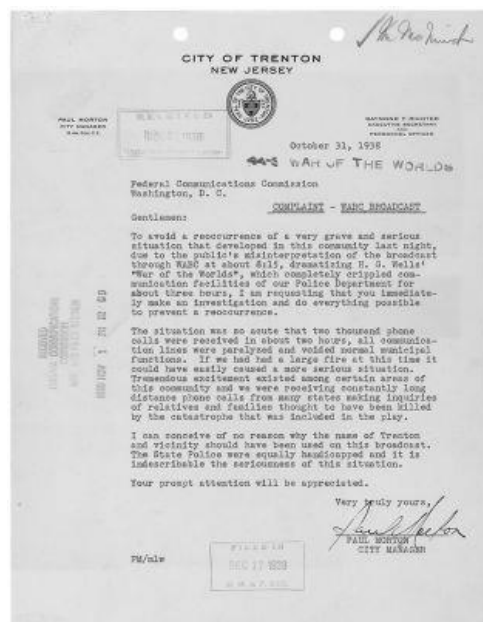
„Pogrbljena silueta se pojavljuje iz jame. Mogu razaznati tračak svijetla koji se odbija od ogledalo. Šta je to? Mlaz plamena se odbija od ogledalo i skače pravo na marširajuće vojnike. Direktno ih pogada! Gospode, pretvaraju se u plamen...ide u ovom smjeru. Oko osamnaest metara na moje desno...“ (pad mikrofona. pa mrtva tišina)

-dio audiozapisa iz radio-drame Rat svjetova

Kako je radio-drama postala društvena drama?

Radio-drama „Rat svjetova“, emitirana 30. oktobra 1938. godine na CBS radiju, predstavlja svjetski poznatu adaptaciju originalnog H. G. Wellesovog istoimenog naučnofantastičnog romana iz 1938. godine. U vrijeme kada je radio, kao novi medij, imao veliki, ali i nedovoljno istražen utjecaj na medijske recipijente, Orson Welles je imao intenciju pokazati koliko su ljudi zapravo spremni povjerovati medijima bez kritičkog propitivanja diseminiranih informacija i sadržaja. Uvjerljivo predstavljajući napad Marsovaca na Zemlju, u okviru jednosatne radijske emisije koju su pratili milioni Amerikanaca, Welles je uspio izazvati masovnu histeriju i strah unutar publike koja je uživo slušala pomenutu radio-dramu. Potrebno je apstrahirati i to da je uprkos činjenici da je Welles već na samom početku „Rata svjetova“ čak eksplicite naznačio da je riječ isključivo o radijskoj adaptaciji i dramatizaciji naučnofantastičnog romana, ova radio-drama izazvala masovnu histeriju među ljudima širom zemlje, a posebno kod onih koji su naknadno pristupili slušanju emisije i samim tim propustili jasno ograničavanje od odgovornosti za pogrešnu interpretaciju još u uvodnom dijelu drame. Iako je u toku radijskog programa nekoliko puta podsjećano na to da je riječ o dramatizaciji, hiljade zabrinutih i zbunjenih slušalaca ipak je povjerovalo da je riječ o stvarnom događaju, s ništa manje stvarnim posljedicama. O značaju implikacija ovog događaja, naročito pristupivši efektima radio-drame iz sociološko-komunikološkog ugla, dovoljno govori i sama činjenica da su američke policijske stanice i novine zaprimile više hiljada poziva tokom emitiranja drame, dok je u New Jersey-u, gdje je pozicionirano i podzemno sklonište za fiktivnu invaziju, nacionalna garda tražila

informaciju o tome gdje se njeni pripadnici mogu prijaviti za obavljanje dužnosti. U Rhode Island-u je došlo do toga da histerični radijski recipijenti preklinju električnu kompaniju da gradu potpuno ukine struju, kako bi se na taj način spasili od „izvanzemaljskih osvajača“. Dok komunikolozi ovakve rezultate radio-drame shvataju prevashodno u smislu dalekosežnog utjecaja medijskih tehnologija, sociolozi su mišljenja da je ipak riječ o međudjelovanju različitih faktora koji su dodatno utjecali na gradaciju socijalne percepcije straha, koja je, medijski podržana, zadobila šire i relevantnije dimenzije. Narativ masovne histerije, generiran medijskom prezentacijom događaja i pojava, i za samog voditelja radio-drama bio je iznenađenje. Welles je priznao kako je *ab initio* anticipirao histeričnu i neracionalnu reakciju publike, međutim tvrdi da je i sam bio iznenađen dimenzijama koje su masovna histerija i panika tada zadobile.

Slika 1. Paul Morton, gradski menadžer Trentona, New Jersey. Nakon emitiranja radio-drame Morton je napisao izjavu Federalnoj komisiji za komunikacije kojom izražava zabrinutost zbog efekata koje je *Rat svjetova* imao na svoje slušaocce.

Razrada scenarija radio-drame do najsitnijih detalja, umnogome je doprinijela tome da Welles i njegove kolege američkoj javnosti diseminiraju tako realističnu sliku potpuno fiktivnog događaja, pa čak i do te mjere da je više hiljada Amerikanca zaista percipiralo marsovsku invaziju kao fakt. U ovom smislu je sasvim evidentno da je u socijalnoj percepciji, zahvaljujući medijskoj ulozi u prezentiranju događaja, fikcija preuzela primat nad falcijom, što nadalje afirmira i samu tezu da medijska prezentacija značajnije pretendira na afektivnu, nego na kognitivnu dimenziju kako individualne, tako i socijalne percepcije.

„Uložili smo poseban napor da naša emisija bude što realističnija. Reproducirali smo sve radijske efekte, ne isključivo zvučne. U emisiji smo zapravo uradili sve što bi se tačno desilo da je svijet uistinu bio napadnut. U pozadini je bila puštena lagana muzika, a onda je stigao voditelj koji je rekao sljedeće: „Oprostite, prekidamo program kako bismo vas obavijestili šta se događaja u Jersey City-u“.“, istakao je Welles u jednoj od epizoda BBC-jeve televizijske emisije posvećene djelovanju Orsona Wellesa.

U nastavku ćemo posvetiti posebnu pažnju analizi same *strukture* radio-drame i *efekata* korištenih prilikom njene realizacije budući da *dramatični sadržaj per se* zasigurno ne bi mogao biti jedini činilac predimenzioniranja socijalne percepcije rizika i straha, kao ni stvaranja masovne panike prilikom recepcije sadržaja. Naime, svojevrsnu sintezu djelovanja medijske strukture i sadržaja, možemo razmatrati i posredstvom McLuhanove revolucionarne sentence: „*Medij je poruka*“. Nerijetko je sam medijski sadržaj, kao i reakcija medijskih recipijenata na njega, uslovljen specifičnom strukturom medija, u ovom slučaju strukturom same radio-drame i efekata koje je radio kao društveni novum posjedovao u to vrijeme. Radio drama „Rat svjetova“ počela je kao radijski show, a ne u formatu vijesti niti u bilo kojem drugom informativnom formatu, dok je i sam program predstavljen kao segment Merkur teatra. Kako bi uputio radijsku publiku na činjenicu da je riječ o fikciji, Welles se predstavio kao glas iz budućnosti pozicionirajući na taj način marsovsku invaziju u sljedeću godinu (tj.1939.). Mnogi istraživači ovaj način uvođenja u radio-dramu smatraju taktičnim i tendencioznim budući da vjeruju da Welles nije eksplicite naglasio da je riječ o adaptaciji romana, polazeći od premise da je većina slušalaca vjerovatno propustila uvodni dio drame.

Drugi bitan element same strukture „Rata svjetova“ jesu i *pauze u pripovijedanju* popraćene kako odgovarajućom muzičkom pozadinom, tako i zastrašujućim zvučnim efektima marsovske invazije. Ovaj element je od izuzetne važnosti ponajprije zbog toga što ovakav tip pauza, u kombinaciji s efektivnom akustičnom podlogom, kod recipijenata psihološki dovode do *osjećaja produženog vremena*. Ovakve pauze recipijenta ne odvođe dugo od pripovijedanja, ali učestalost njihovog ponavljanja i samim tim prekidanja naracije, stvaraju osjećaj da je prošlo više vremena nego što u stvarnosti jeste. U trenucima kada čovjekom dominira osjećaj straha, on se u najvećoj mjeri oslanja na subjektivne čulne doživljaje i kao takav je, razumije se, izrazito podložan manipulativnom utjecaju. Jedan od krucijalnih momenata u okviru radio-drama jeste i trenutak kada stanovnici Marsa navodno izlaze iz cilindra napadajući obližnje kuće i stanovnike toplotnim zrakama.

Uvjerljivosti cijelog koncepta doprinijelo je i to što upravo u ovom dijelu emisije „uspaničeni“ reporter napušta program. Nakon kraće pauze u radio-dramu biva uključen i **svjedok**, odnosno stanovnik New Jersey-a koji je preživio marsovsku invaziju. Podsjetit ćemo da je ovo jedan od značajnijih agenasa konstrukcije socijalne percepcije rizika u okviru kojeg je **profil žrtve, segment koji recipijentima omogućava identifikaciju i posljedično rezultira snažnijim subjektivnim doživljajem izvjesnog događaja/pojave.**

Zaključujemo da je sasvim površno a priori polaziti od kategorične premise prema kojoj su sam medijski sadržaj i suština na koju on upućuje krucijalni agens neospornog medijskog utjecaja u društvenom kontekstu. Zbog usredotočenosti na sadržaj, nerijetko zaboravljamo važnost forme putem koje se medijske informacije diseminiraju. Ova činjenica posebno dobija na značaju u današnjici budući da medijska forma sve značajnije zauzima primat nad sadržajem. U slučaju da je Orson Welles sve fiktivne podatke o marsovskoj invaziji samo pročitao u radijskom programu, jasno je da bi i sami socijalni efekti bili daleko manji i društveno nezapaženiji.

Detaljnom analizom precizno isplanirane strukture radio-drame Rat svjetova, dolazimo do njene dvije temeljne specifične komponente:

1. uvjerljiva naracija, podržana snažnim zvučnim efektima i tendencioznim prekidima programa;
2. kreiranje profila „žrtve“/ljudsko svjedočenje događaja.

Slika 2. Radio-drama „Rat svjetova“, 30. oktobar 1938.

U cilju potpunijeg razumijevanja društvene kompleksnosti koja se nalazi u pozadinskom planu posljedica emitiranja ove radio-drame, potrebno je istaći i nekoliko izrazito relevantnih činjenica o izvornom romanu „*Rat svjetova*“. Naime, klasik „*Rat svjetova*“ tematski je orijentiran ka marsovske invaziji na Veliku Britaniju na prijelazu u 20. stoljeće. U okviru romana Marsovci sasvim lahko poražavaju britansku vojsku i to specijalnim naprednim naoružanjem, svojevrsnim „toplotnim zrakama“ i toksičnim „crnim dimom“, prilikom čega su se kod stanovnika Zemlje razvile specifične bolesti protiv kojih prethodno nisu imali imunitet. Ukoliko se sadržaju ovog naučnofantastičnog romana kritički pristupi sagledavši ga posredstvom bitnih odrednica njegove kompleksnosti, lahko se dolazi do zaključka da on suštinski predstavlja snažnu satiru britanskog imperijalizma, hegemonističkog kolonizatora koji na kraju sasvim paradoksalno i sam biva koloniziran. Pristupivši romanu iz ove pozicije, satirični narativ originalnog „*Rata svjetova*“ u potpunosti je kompatibilan ironijskom narativu fenomena rizika, čime se neposredno reflektira i krucijalni princip funkcioniranja socijalnog sistema unutar Beckovog društva rizika, odnosno bumerang efekat.

8.1.2. Studija slučaja: Fenomen „deepfake“ kao najnovija implikacija Beckovog „društva rizika“

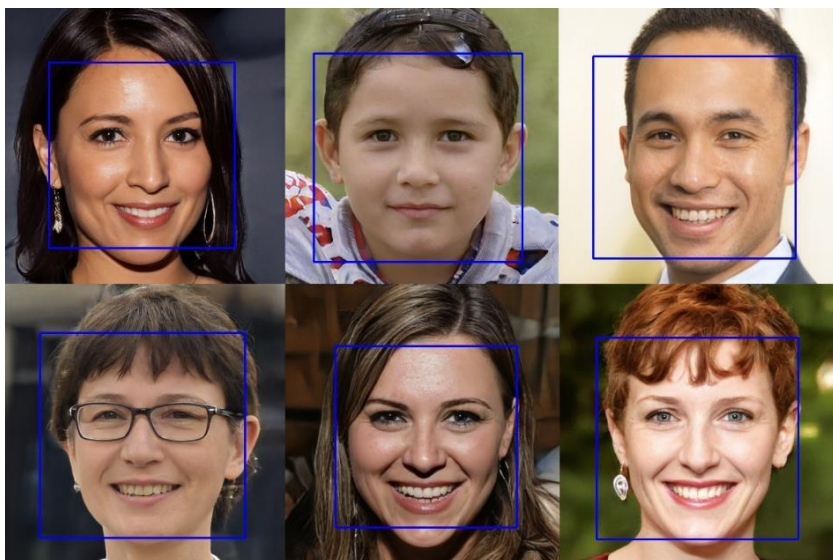
Uprkos neospornoj činjenici da manipulacija medijskim i generalno vizuelnim sadržajem nije nova pojava unutar društva, moglo bi se reći da inovativni fenomen „deepfake-a“ predstavlja potpunu prekretnicu u smislu lažiranja sadržaja koji se medijski plasira. Naime, fenomen „deepfake“ zasniva se na svojevrsnoj sintezi tehnoloških dostignuća iz domena umjetne inteligencije i kompjuterskih algoritama, generiranih iz velike baze internetski dostupnih podataka. *Deepfake* predstavlja složenicu nastalu spajanjem sintagme „*deep learning*“ i „*fake*“, a naziv ovom konceptu dao je anonimni korisnik internetske platforme Reddit. Prve mete ovog fenomena manipulacije prethodno dostupnim sadržajem bile su svjetski poznate osobe uključujući popularne glumce, pjevače i političare, čija su lica i glasovi, bez ikakve vrste dozvole, transferirani na druge ljude, te zloupotrebjeni prevashodno u pornografske svrhe orijentirane ka uništavanju digniteta poznatih žena.

Najveća prijetnja i rizik glede ovog tehnološkog fenomena u kontekstu njegovog utjecaja na društvo, ogleda se prvenstveno u nemogućnosti ljudske opservacije u smislu detektiranja i identifikacije ovog naprednog tipa lažnih vizuelnih, pa i zvučnih sadržaja, odnosno njihove kombinacije. Bitno je istaći da se često sasvim neutemeljeno zanemaruju sve moguće socijalne implikacije deepfake-a, a lažni sadržaj se predstavlja i nerijetko i općeprihvaćeno percipira kao

zabavna forma, dok se istovremeno ne problematizira potencijalni društveni rizik njegovih konsekvenci u socijalnom kontekstu.

Uvjerljiva vizualizacija i sveopća dostupnost deepfake-a predstavljaju dvije esencijalne dimenzije široke prihvaćenosti ovog fenomena kod konzumenata Interneta i internetskih socijalnih mreža i platformi. S tim u vezi, vizuelni sistem čovjekovog mozga može biti predmetom manipulacije budući da čovjek u pravilu vjeruje onome što vidi, a kao relevantan primjer mogu poslužiti optičke iluzije, slike s više figura, te mađioničarski trikovi koji nam pokazuju u kojoj to mjeri zapravo „vjerujemo svojim očima“. Sveopća dostupnost ovakvih sadržaja, kao i mogućnost njihovog kreiranja također su značajan činilac široke rasprostranjenosti, ali i prihvaćenosti deepfake-a. Naime, mnogo je besplatnih aplikacija koje omogućavaju plasiranje vlastitih lica kako u druga tijela, tako i u različite ambijente, scene iz stotine filmova i slično. Međutim temeljni problem leži u tome da prosječni konzumenti ovakvih sadržaja i brojnih aplikacija nisu ni svjesni činjenice da svoje privatne biometrijske podatke, svoja lica i glasove, javno plasiraju, te na taj način pristaju na njihovu zloupotrebu. Deepfake upravo djeluje na principu prethodno prikupljenih podataka i umjetne inteligencije i to posredstvom dostupne baze podataka. Elementarna distinkcija između pomenutih aplikacija i deepfake-a reflektira se u tome da je deepfake skoro pa nemoguće detektirati.

Na sljedećim fotografijama, konstruiranim kompjuterskom integracijom dostupnih biometrijskih podataka, lica su ljudi koji uopće ne postoje.

Slika 3. Fotografije fiktivnih ljudskih figura, nastale kao rezultat integracije umjetne inteligencije i kompjuterskih algoritama (izvor: <https://thispersondoesnotexist.com/>)

Čini se da tehnološki progres, koji u sve značajnijoj mjeri definira doba postmodernosti, uzdiže i dobro i loše u ljudima, tjerajući nas naprijed, ali istovremeno i vraćajući nas godinama unazad. Deepfake nije izuzetak, i baš kao i ostale tehnologije, imat će i svijetlu i tamnu dimenziju svoje manifestacije. (v. Baccarella et al., 2018) Međutim, u potpunosti se neosnovanim čini zanemarivanje proučavanja i anticipiranja njegovih socijalnih konsekvenci budući da je uz ovu naprednu tehnologiju, iz malo bolje opremljenog studija, moguće pokrenuti čak i rat svjetskih razmjera. Opasnost leži i u činjenici da se ovakve forme dezinformacija i lažnih sadržaja nerijetko predstavljaju kao zabavni formati, a upravo u tom aspektu leži prostor manipulacije individuum i društvom, naročito kada je riječ o ovako uvjerljivoj vizuelnoj predstavi. U okruženju obilježenom sveopćom dostupnošću informacija koje zadobijaju viralnu dimenziju, fenomen deepfake-a itekako može ostvariti negativan, pa čak i katastrofalan utjecaj kako na individualnom, tako i na socijalnom planu. Samom činjenicom da članovi određenog društva nisu u mogućnosti napraviti jasnu distinkciju između onog što je stvarno i onog što je lažno, dolazi do značajnog otežavanja procesa iznalaženja rješenja za izvjesne društvene probleme i to prevashodno zbog toga što u prvom redu treba utvrditi da li određeni problem zapravo uopće postoji, odnosno ima li svoje utemeljenje u empirijskoj stvarnosti.

Razmatrajući potencijalne posljedice ovog medijsko-tehnološkog noviteta unutar socijalnog konteksta, dolazimo do dvije temeljne implikacije dugoročnog utjecaja fenomena deepfake-a na društveni realitet:

1. Reperkusija koju implicira koncept deepfake-a *per se*, odnosno mogućnost konstrukcije potpuno imaginarnih događaja i situacija, zloupotrebljavajući prethodno prikupljene biometrijske podatke, pogotovo svjetski poznatih i utjecajnih osoba. Jasno je da implikacije široke prihvaćenosti i povjerenja u ovakve forme mogu rezultirati katastrofalnim posljedicama, koje se kao takve reflektiraju kako na individualnom, tako i na globalnom planu. U tom smislu govoreći, jedna od najnegativnijih posljedica može biti i povratak u stanje *bellum omnium contra omnes*.

2. *Ex adverso*, oprečna stručna mišljenja odnose se na stav prema kojem fenomen deepfake-a nije rizik *per se*. Samo postojanje fenomena deepfake-a ostavlja prostor da se čak i empirijska utemeljenost nekog događaja/izjave pripiše tehnološkoj konstrukciji i zloupotrebi. Upravo na taj način stvarni događaji, afere, rizici i slične društvene pojave obilježene negativnom konotacijom mogu biti negirane i opovrgnute, što je svakako jedan od relevantnih modusa manipulacije javnošću.

Uprkos činjenici da se oba, prethodno opisana, stanovišta glede potencijalnih posljedica djelovanja deepfake-a ubitnome razlikuju, njihov zajednički sadržalac-**rizik** predstavlja konstantu. Zaista, uvažavajući obje eksplicirane dimenzije socijalnog utjecaja deepfake-a, jedino je rizik permanentna i ireverzibilna kategorija, podržana medijskom diseminacijom, sadržana u oba navedena aspekta. Tehnološki novum deepfake može biti shvaćen i kao jedan od najvjerodostojnijih indikatora i pragmatične manifestacije onoga što Beck naziva društvom rizika i „*bumerang efektom*“. **Preciznije, tehnološki i općedruštveni progres u sve značajnijoj mjeri za svoj rezultat ima multipliciranje rizičnih pojava, što nadalje sve snažnije oslikava i učvršćuje obrise Beckovog rizičnog društva, zasnovanog upravo na fenomenu rizika kao krucijalnoj odrednici refleksivne modernosti.**

Komparirajući prethodne dvije studije slučaja, nedvosmisleno dolazimo do zaključka da rizik nije kategorija koja je svojstvena isključivo sadašnjem vremenu. S druge strane, pogrešno je ne osvrnuti se na činjenicu da se priroda njegove manifestacije ipak ubitnome promijenila i to najznačajnije paralelno s promjenom samih tehnoloških i medijskih uslova u kojima egzistira. U skladu s tom konstatacijom, općedruštveni napredak rezultira i multiplikacijom rizika, pa samim tim i njegovih posljedica koje se reflektiraju na sam način funkcioniranja i transformacije društva. Međutim, već od pojave radija kao masovnog medija jedno je ostalo konzistentno-*mediji u procesu socijalne konstrukcije rizika imaju najrelevantniju misiju.*

8.2. Intervju

Intervju s doc.dr. Sarinom Bakić, profesoricom na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

1. P: Ulrich Beck je još 1986. godine postulirao koncept "društvo rizika". Čini se da su konture onoga što je Beck nazvao rizičnim društvom sve aktuelnije i u današnjici. U stručnom članku "Living in the world risk society" Beck masovne medije označava temeljnim faktorom percepcije rizika kao sociološkog fenomena akcentirajući da bez njih koncept rizika gotovo i ne postoji. Da li je, prema Vašem mišljenju, uloga medija determinirajući faktor u konstrukciji društvene percepcije rizika? Koji su, sociološki gledano, dodatni faktori koji utječu na individualnu percepciju određene pojave/situacije kao rizične?

O: Ovdje se apsolutno slažem sa Beckom kada smatra da su masovni mediji jedni od temeljnih faktora percepcije rizika kao sociološkog fenomena obzirom da su masovni mediji jedni od glavnih i najprisutnijih agenata konstrukcije društvene stvarnosti. Svaki pojedinac doživljava društvo na autentičan način. Okruženi smo mnoštvom stimulansa, informacijama i mnogi od njih uzrokuju određene reakcije. Kako će određeni pojedinac reagovati zavisi i od njegove lične percepcije istih. Percepcija svakog pojedinca predstavlja stvarnost te se ona u skladu sa različitim stimulansima ne prihvata niti razumijeva na istovjetan način. Dodatni ali i primarni faktori koji utiču na individualnu percepciju svakog čovjeka jesu njegova prethodna iskustva, motivi i interesi. Svi ovi faktori utiču na način i intenzitet naše individualne percepcije na neku rizičnu pojavu.

2. P: Da li je medijsko izvještavanje "sračunato" više na kognitivnu ili afektivnu dimenziju percepcije rizika?

O: Ključno pitanje jeste gdje završava percepcija, a počinje mišljenje kada je u pitanju recepcija medijskih sadržaja. U teoriji, kognitivna dimenzija percepcije se odnosi na sticanje znanja i razvijanja intelektualnih sposobnosti (od prepoznavanja i zapamćivanja do rješavanja složenih problema, vrednovanja i kreacije novog znanja) u odnosu na primljene/konzumirane medijske sadržaje. S druge strane, afektivna dimenzija se odnosi na osjećanja, stavove i vrijednosti. Gledajući ova dva aspekta, jasno je da medijsko

izvješavanje danas više targetira i tangira upravo afektivnu dimenziju percepcije rizika, utičući prvenstveno na emocije ljudi.

3. P: Rezultati brojnih novijih studija impliciraju zaključak da mediji nerijetko posežu za predimenzioniranjem rizičnosti određene pojave, koristeći pri tome elemente senzacionalističkog izvještavanja, a sve u cilju podsticanja straha, pa samim tim i širenja masovne panike. Koji su, iz sociološkog ugla promatrano, elementarni motivi za takvo medijsko djelovanje?

O: Ovdje je vrlo važno naglasiti, kada je u pitanju sociološki kontekst, upravo ideologiju potrošačkog/konzumerističkog društva. Senzacionalizam u medijima je povezan sa komercijalizacijom medija, ali i odsustvom profesionalne etike. Jasno je da su vijesti i uopšte medijski sadržaji postali roba kao i svaka druga te je ovaj način medijskog djelovanja način na koji se ostvaruje profit. Profit je ujedno i elementarni motiv za ovakvo djelovanje. Senzacionalistički medijski sadržaji već u svojim naslovima jesu bombastični, pažnja se usmjerava na takav način, međutim, ono što je najvažnije naglasiti jeste da ovakvi medijski sadržaji/informacije nisu utemeljeni na profesionalnoj novinarskoj analizi i istraživanju te se u većini slučajeva oslanjaju na neprovjerene informacije i neimenovane izvore. Također, usljed nedostatka vremena i same promjene u tempu novinarskog rada, neki novinari preuzimaju određene informacije bez bilo kakvih provjera i dubljih uvida u sadržaj.

4. P: Koje su sociološko-komunikološke implikacije kada je riječ o samom ponašanju jedinki unutar društva izloženih senzacionalističkim medijskim sadržajima orijentiranim ka širenju straha?

O: Ponašanja mogu biti različita, upravo zato što se svaki pojedinac razlikuje. Svaki pojedinac u skladu sa svojim ličnim kapacitetima, obrazovnim, kulturnim i psihološkim treba biti u stanju razaznati šta je to istinito, logično, racionalno a šta ne u određenim medijskim sadržajima. Međutim, s aspekta Vašeg pitanja, jedna implikacija je posebno prisutna, a već dugo i ozbiljno se izučava u komunikološkim i sociološkim naukama, a to je manipulacija pojedincem. Manipulacija se najčešće definira kao jedan izrazito

kontrolisan i pripremljen postupak, gdje se, putem simboličkih sredstava, kulture, pa samim tim i medija, a uz adekvatne psihosocijalne uslove, vrši uticaj na ponašanje, vrijednosti, uvjerenja i stavove velikog broja pojedinaca, koji uopšte toga nisu ni svjesni. Ovdje naglašavam da mediji najviše manipuliraju potrebama i emocijama ljudi.

Strah nadalje utiče na to da se ljudi povlače u sebe, izoliraju, dolazi do nedostatka povjerenja u sebe, nedostatka potrebe za samoaktualizacijom i realizacijom, a što sve zajedno nikako ne doprinosi njihovom mentalnom zdravlju i socijalnoj ulozi svakog pojedinca.

5. P: Da li je prosječni recipijent medija u mogućnosti kritički pristupiti plasiranom sadržaju praveći neophodnu distinkciju između empirijski utemeljenog rizika i "fake news-a"? Možemo li pasivnost i neangažiranost publike povezati s neprofesionalnim medijskim djelovanjem?

O: Ovo Vaše pitanje nanovo aktualizira pitanje medijske pismenosti, odnosno, adekvatnog osposobljavanja ljudi, naročito mladih, za kritičko praćenje i recepciju sadržaja koje mediji nude. Naime, važno je akcentirati da škole kao bazične ustanove za obrazovanje i vaspitanje imaju značajnu ulogu u procesu razvoja medijske pismenosti i kulture uopšte. U moru informacija i sadržaja, naročito senzacionalističkog karaktera, prosječnom recipijentu je teško napraviti distinkciju, čak nisam sigurna ni da on/ona za to ima uopšte volje, vremena, te svijesti koliko su te distinkcije važne. Nadalje, neprofesionalno medijsko djelovanje intenzivira pasivnost i neangažiranost publike, hraneći njihov osjećaj nemoći, beznada i pesimizma.

I u ovom kontekstu je važno akcentirati koliko je obrazovanje, adekvatno znanje u cjelini, te kulturna i medijska pismenost od izrazitog značaja, na čemu bismo trebali i dalje raditi uz pomoć medijskih, obrazovnih i drugih profesionalaca

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Uvidom u prethodni naučni i stručni fond saznanja, koji tretira upravo korelaciju djelovanja masovnih medija i socijalne percepcije rizika, provjerili smo i verificirali opću (generalnu) hipotezu sadržanu u misaonoj pretpostavci da je društveni doživljaj rizika ubitnome posredovan medijskom prezentacijom. **U skladu s tom konstatacijom i u okviru izmijenjenih komunikološko-socijalno-tehnoloških uslova koji karakteriziraju period postmodernosti, masovni mediji, shvaćeni u smislu primarnog izvora informacija o rizicima kao socijalnim konstruktima** (prema Bastide, Moatti, Fagnani, 1989), **zausimaju poziciju krucijalnog agensa kako u konstituisanju, tako i u perpetuiranju Beckovog sociološkog modela „društva rizika“**. Uzimajući u obzir tvrdnju da su mediji komunikacijsko mjesto razmjene društva o sebi, oni *ex adverso* istovremeno predstavljaju i sistematske, konzistentne i sveprisutne činioce dominantnih socijalnih i kulturnih obrazaca tog društva. Beckova razmatranja, podržana teorijskim i empirijskim rezultatima ovog istraživanja, nedvosmisleno impliciraju konkluziju da je već sama koncepcija društva rizika teorijski predisponirala **masovne medije kao esencijalno mjesto socijalne konstrukcije rizika**, polje društvenih izazova, ali i kao sferu socijalne kritike na nedostatak institucionalnih odgovora na rizične situacije.

Zasnivajući istraživanje na teoriji o hipodermičkom medijskom utjecaju, kao i na odbacivanju teze prema kojoj mediji predstavljaju objektivni odraz društvene stvarnosti oslobođen izvanjskih utjecaja, pokušali smo interdiskurzivno pristupiti razmatranju medijske diseminacije vijesti i informacija o rizičnim događajima i pojavama u društvenom kontekstu, upravo u cilju zaobilaženja zamke simplifikacije rizika kao izrazito kompleksnog socijalnog fenomena. Uvažavajući činjenicu da se neprofesionalno medijsko izvještavanje o društvenim rizicima dominantno atribuiraju rutinskom senzacionalizmu pri produkciji vijesti, te suzdržavajući se od neopravdanog izjednačavanja sintagme „medijsko izvještavanje“ s naslovima žute štampe, u okviru istraživanja su se ipak nastojale obuhvatiti i ostale dimenzije posredstvom kojih je moguće temeljitije odgovoriti na pitanje zašto rizik unutar medijskog diskursa nerijetko biva simplificirano predstavljen. Upravo smo na taj način došli do teorijskog modela prema kojem je diseminaciju vijesti obilježenih rizičnim društvenim pojavama moguće razmatrati implementirajući teorijski model McLuhanove paradigme figure i pozadine na diskurs rizika unutar medijske paradigme. Naime, usredotočenost na figuru posljedično onemogućava spoznaju višedimenzionalnosti pozadinske slike, dokidajući na taj način potpuni doživljaj njene kompleksnosti. Tome svakako ubitnome doprinosi i naša navika apstrahiranja figura od

pozadine, pa smo stoga najčešće u prilici da vidimo samo specifičan fragment onoga što nam se intencionalno (u ovom slučaju medijski) i želi predstaviti, odnosno onoga što nam se prezentira u prednjem planu. U nedostatku holističkog i interdiskurzivnog pristupa riziku kao sociološkom konceptu, medijski fokus zapravo ostaje na prezentaciji parcijalnih događaja, što svakako posljedično utječe i na kreiranje jednodimenzionalne, fragmentirane percepcije kada je riječ o izvjesnim rizičnim događajima, bilo da se oni manifestiraju na individualnom ili na globalnom planu. Na taj smo način došli do zaključka koji verificira posebnu hipotezu o aktivnostima: „*Medijsko izvještavanje o rizicima nerijetko je obilježeno simplifikacijom ili predimenzioniranjem značaja rizika po društvo*“.

Nadalje, savremene analize medijalizacije rizika identificiraju nekoliko preovlađujućih obrazaca medijskog izvještavanja, a koje ukazuju na to da medijska prezentacija uglavnom ne odražava realnu, empirijski utemeljenu ozbiljnost i intenzitet djelovanja određenog rizika, kao i na činjenicu da većina vijesti o riziku uključuje malo ili nikako stručnih/naučnih mišljenja i nalaza. Postavivši pitanje zašto je to tako, došli smo do konkluzije prema kojoj medijsko predstavljanje rizičnih pojava i događaja unutar društvenog konteksta uglavnom uslovljeno prethodno ustanovljenim kriterijima medijske valorizacije informacija i vijesti, a stvarnom manifestacijom izvjesnog rizika, čime smo verificirali i jednu od posebnih hipoteza koja glasi: „*Medijsko izvještavanje o rizičnim događajima/pojavama u značajnijoj je mjeri uslovljeno kriterijima valorizacije vijesti, nego stvarnim intenzitetom i opasnošću izvjesnog rizika*“.

Kolonizirani različitim vrstama rizika, nerijetko bivamo nesvjesni komunikacijske nepripremljenosti u smislu kritičke interpretacije medijskih sadržaja i njihove komparacije s objektivnom stvarnošću. Kao jedan od primarnih ciljeva odabira upravo ovog predmeta istraživanja izdvojila se i sama reaktualizacija ove tematike u kontekstu recentnog društva, koje u sve značajnijoj mjeri biva determinirano strahom i nesigurnošću, kao svojim bitnim odrednicama, a u okviru kojeg prosječan recipijent iz paradigme subjekta postaje *objekat* podložan manipulativnom medijskom utjecaju. Upravo u ovom kontekstu kao relevantan primjer interpretirali smo rezultate istraživanja do kojih smo došli studijom slučaja radio-drame „Rat svjetova“ iz 1938. godine i njenih društvenih implikacija, te smo na taj način verificirali i drugu posebnu hipotezu u čijem su središtu sami subjekti, a koja glasi: „*Većina medijskih recipijenata nekritički pristupa medijskim sadržajima o rizičnim pojavama u društvu*“, ali i hipotezu sadržanu u stavu da mediji nerijetko intencionalno konstruiraju empirijski neutemeljen rizik vođen prevashodno komercijalnom logikom.

Polazeći od činjenice da se socijalna percepcija rizika konstruira i razvija unutar svoje kognitivne i afektivne dimenzije, te referirajući se na Joffe (2003) i njenu tvrdnju da su dvije ključne emocije, dominantno povezane s rizikom, zapravo anksioznost i strah, jasnim se čini da je djelovanje masovnih medija prvenstveno usmjereno na područje manipulacije emocijama, ali i domen manipulacije općim neznanjem. U skladu s navedenom konstatacijom, diskurs straha posljedično generira diskurs društvene kontrole, podržan postojanjem i medijskim uspostavljanjem ništa manje bitnog „*informacijskog vakuuma*“ između znanja eksperata za pojedina rizična pitanja i znanja konzumenata medijskih sadržaja.

In abstracto, istraživanjem je verificirano postojanje svojevrsne konekcije između socijalne percepcije rizika i djelovanja masovnih medija, a sama priroda, intenzitet, dimenzije kao i korelacija medijskog s drugim sociološkim i psihološkim faktorima koji afektiraju konstrukciju te percepcije, kako na individualnom, tako i na društvenom planu, mogle bi poslužiti kao predmeti daljih istraživanja u ovoj oblasti. Također, shodno društvenom značaju problematiziranja i diskutiranja esencijalne teme rada, valja naglasiti da bi ovo istraživanje, koje je pretežno teorijskog karaktera, moglo biti u funkciji pružanja kvalitetne osnove za buduća komunikološko-sociološka istraživanja empirijskog tipa.

BIBLIOGRAFIJA

Metodološka literatura

Termiz, Dž. (2009) *Metodologija društvenih nauka*. NIK „Grafit“, Lukavac

Termiz, Dž. i Milosavljević S. (2018) *Praktikum iz metodologije politikologije*. Fakultet političkih nauka: Sarajevo, drugo izmijenjeno, dopunjeno i prošireno izdanje.

Rječnici

Grupa autora (1989) *Filozofijski rječnik*. Nakladni zavod MH, Zagreb

Grupa autora (1982) *Sociološki leksikon*. Savremena administracija, Beograd

Tucaković, Š. (2004) *Leksikon mas-medija*. Prosperitet, Sarajevo

Knjige i stručni članci

A

Alić, S. (2009) *Globalno selo*. Filozofska istraživanja 113, God. 29, Sv. 1, str. 51-61.

Altheide D. (1997) *The News Media, the Problem Frame and the Production of Fear*. The Sociological Quarterly, Vol. 38, No. 4, str. 647-668.

Altheide, D. (2003) *Mass media, crime and the discourse of fear*. The Hedgehog Review, Vol. 5, Issue 3, Institute for Advanced Studies in Culture

Anderson, A. (2010) *Mediating risk: Towards a new research agenda*. Journal of Risk Research, Vol. 13, No.1, str. 1-3.

Ashe, T. (2013) *How the Media Report Scientific Risk and Uncertainty: A Review of the Literature*. Reuters Institute for the Study of Journalism.

B

Balabanić I. i Benković V. (2014) *Medijalizacija rizika-primjer televizijskog izvještavanja o pandemiji gripe*. Izvorni znanstveni rad: Medijska istraživanja god.20, br.1, str. 65-84.

Bastide, S., Moatti, J. P., & Fagnani, F. (1989) *Risk perception and social acceptability of technologies: The French case*. *Risk Analysis*, 9(2), str. 215–223.

Baudrillard, J. (2001) *Simulation and Reality*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk- Croatian Sociological Association.

Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage.

Beck, U. (1998) *The challenge of world risk society*. *Korea Journal*, 38(1), str. 196–206.

Beck, U. (1999) *World Risk Society*. Cambridge: Polity.

Beck, U. (2001) *Rizično društvo. U susret novoj moderni*, Filip Višnjić, Beograd

Beck, U. (2006) *Living in the World Risk Society*. *Economy and Society*, Volume 35, Number 3, str. 329-345.

Beck, U. (2011) *Svetsko rizično društvo - u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Akademska knjiga, Novi Sad.

Breed, W. (1955) *Social Control in the Newsroom*. *Social Forces* 33, str. 326-335.

Brewer, M. B. (2007) *The importance of being we: Human nature and intergroup relations*. *American Psychologist*, 62(8), str. 728–738

Briggs, A. i Burke, P. (2010) *Social History of the Media: From Gutenberg to the Internet*. Polity Press

C

Coleman, C. L. (1993) *The influence of mass media and interpersonal communication on societal and personal risk judgments*. *Communication Research*, 20(4), str. 611–628.

Cottle, S. (1998) *Ulrich Beck, 'risk society' and the media—a catastrophic view?* *European Journal of Communication* 13.

Č

Čaldarović, O. (1994) *Socijalna teorija i rizici*. *Revija za sociologiju*, Vol. XXV, No. 3-4, str.213-226

D

Debord, G. (1967) *Društvo spektakla*. Porodična biblioteka br. 4, drugo izdanje. Beograd: 2003.

Douglas, K. (2004) *Media Culture*. Belgrade: Clio

Douglas, M. (1985) *Risk acceptability according to the social sciences*. New York, NY: Russell Sage Foundation.

Dunwoody, S. & Peters, P. (1992) *Mass media coverage of technological and environmental risks*, *Public Understandings of Science*, 1, str. 199-230

Dunwoody, S. (1992) *The media and public perceptions of Risk: How journalist frame risk stories*. Kluwer academic publishers

E

Eid, M. (2003) *Reflexive Modernity and Risk Society*. International Journal of the Humanities, Volume 1. str. 813-829

F

Friedman, M., Dunwoody S. & Rogers, C. (1986) *Scientists and Journalists: reporting science as news*, New York, Free Press

Fejzić-Čengić, F. (2004) *Medijska globalizacija svijeta*. Promocult i OKO, Sarajevo

Fejzić- Čengić, F. (2009) *Medijska kultura u Bosni i Hercegovini*. Connectum, Sarajevo

G

Giddens, A. (1998) *Posledice modernosti*. „Filip Višnjić“, Beograd.

Giddens, A. (2005) *Sociologija*. Beograd, „Ekonomski fakultet“

Gerbner, G. and Gross, L. (1974) *Trends in Network Television Drama and Viewer Conceptions of Social Reality, 1963-1973*. Violence Profile Number 6, Washington, DC: Educational Resources Information Centre.

Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N., & Shanahan, J. (2002) *Growing up with television: Cultivation processes*. In J. Bryant & D. Zillmann (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research*, str. 43–67. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum

Greenberg, M. , Sachsman, D., Sandman, P. & Salnome, K. (1989) *Risk, drama and geography in coverage of environmental risk by network TV*, Journalism Quarterly, 66 (2), str. 267-327

Gunter, B. (1987) *Television and the Fear of Crime*. University of Luton Press

H

Hepp, A. (2012) *Cultures of Mediatization*, Cambridge: Polity Press

J

Joffe, H. (2003) *Risk: from perception to social representation*. British Journal for Social Psychology 42, str. 55-73

K

Kitzinger, J. i Reilly, J. (1997) *The rise and fall of risk reporting*. *The European Journal of Communication*, 12 (3), str. 319-350

Kitzinger, J. (1999) *Researching risk and media*. Health, risk and society. Vol 1. No.1.

Kristiansens, C . (1988) *The British press's coverage of health: an antagonistic force*. *Media Information Australia*, str. 56-60

L

Liessmann, K.P. (2005). *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

Livingstone, S. (2009) *On the Mediation of Everything*. ICA Presidential Address. *Journal of Communication* 59(1), str. 1-18.

Logan, R. (2011) *Figure/ground: Cracking the McLuhan Code*. University of Toronto

Lorimer, R. (1998) *Masovne komunikacije*. Beograd, Clio.

Luhmann, N. (2000) *The Reality of Mass Media*, Cambridge: Polity Press; Stanford University Press.

M

Maširević, Lj. *Mediji i društvena teorija*. Zbornik radova, str. 301-309.

McLuhan, M. (2008) *Understanding Media*. Copyright © hrvatskog izdanja, Golden marketing-Tehnička knjiga

Mills, C. W. (1959) *The Sociological Imagination*. Oxford University Press

Mosharafa, E. (2015) *All you need to know about: Cultivation theory*. *Global Journal of Human-Social Science*, Volume 15, Issue 8.

P

Peruško, Z. (2019) *Medijatzacija i društvena promjena*. *Politička misao*, br. 3.

Peter L. Berger and Thomas Luckmann (1967) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*

Pidgeon, N. (1997) *Risk communication and the social amplification of risk*. London, Report to the Health and Safety Executive.

Pidgeon, N. (2012) *Climate Change Risk Perception and Communication: Addressing a Critical Moment?* *Risk Analysis, International Journal*, Volume , Volume 32, Issue 6, str. 951-956

S

Sandman, P., Sachsman D., Greenberg M i Gochfeld M. (1987) *Environmental Risk and the Press*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Sandman, P. (1988) *Telling reporters about risk*. Civil Engineering 58, str. 36-38.

Schillmeier, M. (2008) *Risk as mediation - societal change, self-endangerment and self-education* www.beyondcurrenthorizons.org.uk/wpcontent/uploads/ch3_final_schillmeier_risk_20081218.pdf: 1-18

Singer, E. i Endreny, P. (1987) *Reporting hazards: their benefits and costs*, *Journal of Communication*, 37 (3), str. 10-26

Slovic, P. (1986) *Informing and Educating the Public about Risk*. Risk Analysis 6(4), str. 403-415.

Slovic, P. (1987) *Perception od Risk*. Science 236, str. 280-285.

Slovic, P., B. Fischhoff, and S. Lichtenstein. (1980) *Facts and Fears: Understanding Perceived Risk*. In R. C. Schwing & W. A. Albers, Jr., (eds.), *Societal Risk assessment: How safe is safe enough?* New York: Plenum Press, str. 181-214.

T

Thistlethwaite J. i Henstra D. (2019) *Leveraging Media Coverage of Disasters to Support Disaster Risk Reduction*. Centre for International Governance Innovation, Policy Brief No.157.

W

Wahlberg, A. A., & Sjöberg, L. (2000) *Risk perception and the media*. Journal of Risk Research, 3(1), str. 31– 50. Stockholm School of Economics.

Warternberg, D . i Greenberg, M. (1992) *Epidemiology, the press and the EMF controversy*. *Public Understandings of Science*, 1, str. 383-394.

Wu, X. i Li, Xigen. (2017) *Effects of Mass Media Exposure and Social Network Site Involvement on Risk Perception of and Precautionary Behavior Toward the Haze Issue in China*. International Journal of Communication 11, str. 3975-3997.

Internetski izvori

<https://www.tandfonline.com/loi/rjrr20> (pristupljeno 4.3.2020.)

<https://academic.oup.com/joc> (pristupljeno 12.3.2020.)

<https://www.academia.edu/> (pristupljeno 14.3.2020.)

<https://www.researchgate.net/> (pristupljeno 28.4.2020.)

<https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=risk> (pristupljeno 21.4.2020.)

<https://www.psandman.com/handouts/sand28.pdf> (pristupljeno 30.4.2020.)

<http://ccp.jhu.edu/documents/MediaCampaignsPerceptionsReality.pdf> (pristupljeno 21.5.2020.)

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.323.164&rep=rep1&type=pdf> (pristupljeno 23.3.2020.)

<http://ijrhs.org/sites/default/files/IntJResHealthSci-3-4-457.pdf> (pristupljeno 4.4.2020.)

http://www.ijhsdm.org/temp/IntJHealthSystDisasterManage3295-7592988_210529.pdf (pristupljeno 17.4.2020.)

http://www.markusschmidt.eu/pdf/Intro_risk_perception_Schmidt.pdf (pristupljeno 21.4.2020.)

http://www.researchingcommunication.eu/SuSo14_Book_Web.pdf (pristupljeno 14.5.2020.)

http://www.svt.ntnu.no/psy/Torbjorn.Rundmo/Psychometric_paradigm.pdf (pristupljeno 29.5.2020.)

<https://abcnews.go.com/US/80-years-orson-welles-war-worlds-radio-broadcast/story?id=58826359> (pristupljeno 28.4.2020.)

<https://www.start.umd.edu/sites/default/files/files/publications/UnderstandingRiskCommunicationBestPractices.pdf> (pristupljeno 18.3.2020.)

<https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S0140-6736%2820%2930379-2> (pristupljeno 4.4.2020.)

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4095470/mod_resource/content/0/Beck--WorldRisk.pdf (pristupljeno 1.6.2020.)

<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/6529/2151> (pristupljeno 4.4.2020.)

<https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-283?mediaType=Article&result=1&rskey=1BRKsp> (pristupljeno 28.5.2020.)

<https://publichealth.jmir.org/2020/2/e18444/> (pristupljeno 3.6.2020.)

<https://scholar.uwindsor.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1062&context=major-papers> (pristupljeno 2.6.2020.)

https://www.gorby.ru/userfiles/ulrich_beck_final_version_moscow.pdf (pristupljeno 22.2.2020.)

<https://www.hilarispublisher.com/open-access/the-role-of-mass-media-and-journalism-in-risk-communication-2165-7912.1000e110.pdf> (pristupljeno 24.5.2020.)

<https://www.linkedin.com/pulse/how-might-media-influence-societys-perception-risk-dale-upton> (pristupljeno 4.4.2020.)

<https://www.mercurytheatre.info/> (pristupljeno 4.6.2020.)

https://www.nano.gov/sites/default/files/pub_resource/berube_risk_white_paper_feb_2010.pdf (pristupljeno 27.3.2020.)

<https://www.neh.gov/article/fake-news-orson-welles-war-worlds-80> (pristupljeno 2.6.2020.)

PRILOZI

Kratka biografija

Amina Vatreš je rođena 13. maja 1996. godine u Sarajevu. Drugu gimnaziju u Sarajevu 2015. godine završava odličnim uspjehom na jezičkom usmjerenju. Svoje formalno obrazovanje nastavlja iste godine na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu na Odsjeku za komunikologiju/žurnalistiku. Po završetku prvog ciklusa studija (2018. godine), shodno ostvarenom prosjeku ocjena 9,31, kao najboljoj studentici na svom odsjeku, uručeno joj je priznanje *Srebrna značka Univerziteta u Sarajevu*. Drugi ciklus studija također nastavlja na Odsjeku za komunikologiju Fakulteta političkih nauka. Njen trenutni prosjek ocjena je 9.8, shodno čemu bi joj po finaliziranju master studija trebalo biti uručeno priznanje *Zlatna značka Univerziteta u Sarajevu*. U okviru studija obavila je praksu na RTV BIH, te tromjesečnu praksu u Centru za istraživačko novinarstvo u Sarajevu, gdje je istaknuta kao odlična novinarka. Stipendistica je i volonterka Fondacije Hastor već dvanaest godina. Pored administrativnih poslova, trenutno je angažirana kao urednica Redakcije Fondacije Hastor na poslovima vezanim za uređivanje web-stranice i mjesečnog biltena. Pored navedenog, u periodu od 1.11.2018. do 1.08.2019. angažirana je kao volonterka Instituta za društvena istraživanja Univerziteta u Sarajevu-Fakulteta političkih nauka. Tečno govori engleski jezik (C1 nivo), a poznaje i osnove njemačkog i talijanskog. U okviru studija je učestvovala na više takmičenja od kojih se posebno izdvaja nagrada za najbolji tekst u okviru radionice „Medijska i informacijska pismenost u Bosni i Hercegovini u funkciji kritičkog mišljenja i zagovaranja mladih“, te nagrada za jedan od tri najbolja teksta na takmičenju „Naši glasovi kroz pisanu riječ“- tematski orijentiranom ka zagovaranju za prava osoba s invaliditetom.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____